

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1-289

Nejc Drnovšek, *Zakon sodni ljudem in vprašanje njegovega postanka* • Kočever Vanja, *Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (3. del)* • Mateja Ratej, *Ruska emigrantka Varvara Višnjevska/Višnevskaja v Mariboru leta 1932: nemška vohunka, sovjetska provokatorka, komunistična aktivistka ali mladostna avanturistka?* • Piotr Żurek, *Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)* • Marta Rendla, *Stanovanjska gradnja v Sloveniji v času socializma: enodružinske hiše v primerjavi z družbeno usmerjeno večstanovanjsko blokovsko zazidavo* • Robin Okey, *British historians and the Habsburg Monarchy (1500–1918). A Survey of the Historiography from ca. 1850* • Nade Proeva, *Nier le nom de la Macédoine – c'est nier l'identité du peuple macédonien*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1–289

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarevič (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 6. aprila 2020.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina), Niko Jež (poljščina),
Lara Mihovilović (makedonščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2020: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2020

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 6, 2020.

Translated by: Saša Mlacović (English), Niko Jež (Polish), Lara Mihovilović (Macedonian)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2020): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2020

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Nejc **Drnovšek**, Zakon sodni ljudem in vprašanje
njegovega postanka 8–36
Court Law for the People and the Question of Its Origin
- Kočevar **Vanja**, Ali je slovenska etnična identiteta obstajala
v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude
pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (3. del)..... 38–95
Did the Slovene Ethnic Identity Exist in the Pre-National
Period? Collective Identities and Amplitudes of the Importance
of Ethnicity in the Early Modern Period (Part III)
- Mateja **Ratej**, Ruska emigrantka Varvara Višnjevka/Višnevskaja
v Mariboru leta 1932: nemška vohunka, sovjetska provokatorka,
komunistična aktivistka ali mladostna avanturistka? 96–110
Russian Emigrant Varvara Vishnyevska/Vishnevskaya
in Maribor in 1932: German Spy, Soviet Provocator,
Communist Activist or Young Adventurer?
- Piotr **Žurek**, Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope
v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)..... 112–124
Polish Federal Concepts of Central Europe in the Light
of Alojzij Kuhar's Reports from Lon-don (1941-1943)
- Marta **Rendla**, Stanovanjska gradnja v Sloveniji v času socializma:
enodružinske hiše v primerjavi z družbeno usmerjeno
večstanovanjsko blokovsko zazidavo 126–145
Housing Construction in Socialist Slovenia: Single-Family
Houses as Compared to the Socially Directed Multi-Unit
Residential Buildings
- Robin **Okey**, British historians and the Habsburg Monarchy (1500–1918).
A Survey of the Historiography from ca. 1850 146–174
Britanski zgodovinarji in Habsburška monarhija (1500 – 1918).
Pregled zgodovinopisja od približno 1850
- Nade **Proeva**, Nier le nom de la Macédoine – c'est nier l'identité
du peuple macédonien..... 176–218
Zanikanje imena Makedonija pomeni zanikanje idenititete
makedonskega naroda

Zapisi – Notes

- Bibliografija prof. dr. Jadrana Ferluge (1920–2004)
(ob stoletnici njegovega rojstva) (Vlastimir Đokić).....220–232
Bibliography of Prof. Jadran Ferluga (1920–2004)
(marking the centenary of his birth)

Jubileji – Anniversaries

- Devetdesetletnica zgodovinarke dr. Milice Kacin Wohinz
(Branko Marušič) 234–242
Marking the 90th birthday of Dr. Milica Kacin Wohinz
- Darja Mihelič – sedemdesetletnica (Matjaž Bizjak) 243–245
Darja Mihelič – on the occasion of her 70th birthday
- Sto let Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Praznovanje stoletnice Oddelka za zgodovino Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani (Dušan Mlacović) 246–247
A centenary of the Department of History, Faculty of Arts,
University of Ljubljana, A ceremony mark-ing
the Department's 100th anniversary
- Nagovor dekana Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
prof. dr. Romana Kuharja 248–250
Address by Prof. Roman Kuhar, Dean of the Faculty of Arts,
University of Ljubljana
- Nagovor predstojnika Oddelka za zgodovino Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani doc. dr. Dušana Mlacovića 251–252
Address by Assist. Prof. Dušan Mlacović, Head of the
Department of History, Faculty of Arts, Uni-versity of Ljubljana
- Sto let Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze
v Ljubljani. Slavnosti govor zasl. prof. dr. Dušana Nečaka 253–256
A centenary of the Department of History, Faculty of Arts,
University of Ljubljana. Speech held by Professor Emeritus
Dušan Nečak.

V spomin – In memoriam

In memoriam dr. Dušan Biber (25. 5. 1926–8. 2. 2020) (Damijan Guštin).....	258–260
In memoriam Dr. Dušan Biber (25 May 1926–8 February 2020)	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Walter Pohl, <i>The Avars. A Steppe Empire in Central Europe</i> , 567–822 (Aljaž Sekne).....	262–264
Matjaž Bizjak, <i>Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku</i> (Jaka Banfi)	265–267
Janez Mlinar, <i>Urbarji belopeškega gospostva</i> (Jernej Kotar)	268–269
Igor Presl, <i>Ljudje s črnimi prsti: nebesedilne sestavine tiskane knjige iz 16. stoletja kot zgodovinski vir</i> (Anja Dular).....	270–273
Rudolf Agstner, <i>Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918</i> (Franc Rozman).....	274–277
Pieter M. Judson, <i>Habsburg. Geschichte eines Imperiums 1740–1918</i> (Jože Maček).....	278–283

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za <i>Zgodovinski časopis</i>	284–287
Instructions for Authors	

Razprave

Nejc Drnovšek

Zakon sodni ljudem in vprašanje njegovega postanka

Drnovšek, Nejc, mag. angl. in zgod., SI-2221, Jareninski Dol 31/a, nejc.drnovsek@gmail.com

Zakon sodni ljudem in vprašanje njegovega postanka

Zgodovinski časopis, Ljubljana 74/2020 (161), št. 1–2, str. 8–36, cit. 165

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V prispevku je obravnavan najstarejši zapis prava v slovanskem jeziku, Zakon sodni ljudem, s poudarkom na osrednjem raziskovalnem vprašanju, ki skuša pojasniti kraj njegovega nastanka. Podrobneje sta predstavljeni dve najbolj uveljavljeni teoriji, ki izvor zakonika povezujeta z Velikomoravsko in Prvo bolgarsko državo. V nadaljevanju sledi preučevanje edinih dveh členov zakonika, ki še nimata pripisane predloge. Za drugi člen, ki opisuje zaslišanje prič v sodnem postopku, se kot najverjetnejšo razlago predlaga, da se je pisec zakonika pri njegovi sestavi zgledoval po germanskem pravu. Panonska teorija, po kateri naj bi Metod spisal zakonik v Spodnji Panoniji, nima ustrezne znanstvene podlage.

Ključne besede: Zakon sodni ljudem, Ciril in Metod, Spodnja Panonija, srednjeveško pravo, stara cerkvena slovanščina.

Drnovšek, Nejc, MA in English and History, SI-2221, Jareninski Dol 31/a, nejc.drnovsek@gmail.com

Court Law for the People and the Question of Its Origin

Historical Review, Ljubljana 74/2020 (161), No. 1–2, pp. 8–36, 165 notes

Language: Sn., (En., Sn. En.)

The article discusses the *Court Law for the People*, the oldest Slavic legal text, focusing on the central research question that seeks to elucidate its place of origin. Two most prominent theories are presented in detail, linking the code's origin with Great Moravia and the First Bulgarian Empire. The only two articles of this code of law that are yet to be ascribed their models are explored. It is proposed that Article 2, which addresses the hearing of witnesses in judicial proceedings, was likely modelled after Germanic law. The Pannonian theory, according to which Methodius authored the code in Lower Pannonia, lacks proper scientific underpinnings.

Key words: Court Law for the People, Cyril and Methodius, Lower Pannonia, medieval law, Old Church Slavonic.

Uvod

Zakon sodni ljudem (ZSL) je najstarejši zapis prava v slovanskem jeziku. Ohranil se je v staroruskih prepisih iz 13. in 14. stoletja, kar pomeni, da raziskovalcem ni bilo lahko odgovoriti niti na tako osnovna vprašanja, kot so kraj in čas nastanka ter avtorstvo zakonika. V sodobnem zgodovinopisju se nastanek zakonika časovno umešča v drugo polovico 9. stoletja, avtorstvo pa se pripisuje Metodu.¹ Še zmeraj pa ni dokončno razrešeno vprašanje, v kateri slovanski državni tvorbi bi zakonik lahko bil spisan. V raziskavah so bile zaradi primerne zgodovinskega ozadja predlagane štiri možnosti: Velikomoravska, Prva bolgarska država, Spodnja Panonija in Makedonija ob reki Strumi.² Temu odgovarjajoče govorimo o bolgarski, moravski, panonski in makedonski teoriji. Bolgarsko teorijo zastopajo predvsem pravni zgodovinarji, ki so preučevali pravni vidik zakonika in zgodovinske okoliščine v Prvi bolgarski državi. Moravska teorija ima močno oporo v filološkem pristopu s poudarkom na preučevanju moravskega besedišča v ZSL. Panonska in makedonska teorija³ sta manj zastopani, vendar ima prva za nas poseben pomen, ker umešča nastanek zakonika v Slovincem pripisan etnični prostor in ker sta jo v slovenskem zgodovinopisju usidrara Sergij Vilfan in Bogo Grafenauer.

V prispevku bosta podrobneje predstavljene in ovrednoteni dve najbolj uveljavljeni teoriji, bolgarska in moravska, ki sta v razpravah deležni največ pozornosti in se navadno tudi znajdeti na nasprotujočih si polih, ter panonska teorija, ki ima v mednarodnem zgodovinopisju postransko vlogo. Vsem teorijam je skupno, da so se njihovi zagovorniki opirali na prva dva člena ZSL, ki sta edina, o katerih se raziskovalcem še ni uspelo zediniti glede njihove predloge. Gradivo, ki bi lahko

¹ Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, v; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 126; Škrubej, »Ritus gentis«, str. 80; Štih, *Ozemlje*, str. 78; Hannick, *Die andere Tradition*, str. 51; Havlikova, *Recepte*, str. 63; Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 81. Dva izmed sodobnih raziskovalcev prepoznavata Metoda kot pisca. Biliarski, *The first article*, sklepa o avtorstvu Metoda na podlagi prvega člena; najpodrobnejšo raziskavo O Metodu kot avtorju prinaša Maksimovič, *n. d.*

² Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, ix; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 7 in 16-17; Vilfan, *Uvod*, str. 62; Vilfan, *Le tradizioni locali*, str. 371.

³ Makedonsko teorijo je v Beogradu zasnoval cerkveni zgodovinar Sergej V. Troicki, *Sv. Mefodij*. Po njegovem je ZSL spisal Metod v času njegovega načelovanja eni od slovanskih sklavinij v zaledju Soluna med letoma 830 in 840, na meji z Bolgarijo. ZSL naj bi se uporabljal za potrebe bizantinske najemniške vojske, sestavljene iz Slovanov, ki naj bi varovala pred Bolgari. Podrobneje o tej teoriji, ki nima veliko zagovornikov, gl. Biliarski, *The first article*, 220.

služilo kot vir za omenjena člena, bi namreč lahko razjasnilo, v kakšnih okoliščinah je zakonik nastal. V poglavjih o prvem in drugem členu bo predlagana najverjetnejša razlaga o tem, katero gradivo je pisec ZSL uporabil pri njegovi sestavi, naslovljena pa bo tudi težavnost pristopa, po katerem se morebitni kraj nastanka neposredno povezuje s predlaganimi viri v zakoniku.

Zakon sodni ljudem

ZSL⁴ je sestavljen iz 32 členov, ki vsebinsko zajemajo področja cerkvenega, civilnega, javnega in predvsem kazenskega prava. Členi⁵ so naslednji: kazni za poganške obrede (1), priče v sodnem postopku (2), razdelitev vojnega plena (3), prešuštvo s sužnjo (4), nečistovanje s tujo sužnjo (5), nečistovanje z nuno⁶ (6), nedovoljena zakonska zveza z botro (7), zaslišanje prič v sodnem postopku (7a), nečistovanje z dekletom brez privolitve staršev (8), posilstvo (9), nečistovanje z mladoletnico (manj kot 20 let) (10), nečistovanje z zaročeno žensko (11), krvoskrunstvo (12), mnogoženstvo (13), povzročitev materialne škode s požigom in posekom (14-15), pravica do cerkvenega zatočišča (16), nezakonito, nasilno reševanje sporov (17), prepoved pričanja družinskih članov in v določenih primerih sužnjev in gospodarjev (18), položaj vojnih ujetnikov in pogoji za njihovo svobodo (19), nepravilnosti pri pričanju (20), krivoverstvo (21), izposoja konjev in živine ter povrnitev škode v primeru njihovega pogina (22-23); tatvina orožja in konjev (24), tatvine s strani sužnja (25), tatvina živine (26), ropanje grobov (27), kraja cerkvenih predmetov (28), ugrabitev in zaslužnjevanje ljudi (29), ugrabitev tujega sužnja (30), pogoji za odobritev razveze zakonske zveze (30a)⁷.

Z izjemo dveh členov imajo vsi preostali predlogo v bizantinskem zakoniku Eklogi. Pri desetih členih gre za neposredni prepis, devetnajst pa je prevzetih v obliki svobodnega prevoda.⁸ Prva dva člena pa nimata ničesar skupnega z Eklogo, kar pomeni, da si je pisec zakonika pomagal še z drugimi predlogami ali vzori. Kazni v zakoniku so tako posvetne kot cerkvene narave (epitimije⁹), česar v Eklogi ni. Posvetne kazni iz bizantinskega zakonika, ki jih je pisec ZSL dojemal kot preveč krute in skrajne, so bile omiljene ali pa so jih dopolnile ali nadomestile cerkvene

⁴ Razlage, o tem, katera družbena skupina je zajeta pod izrazom »ljudi«, si niso enotne. Predpisani členi v zakoniku ne veljajo za ženske in cerkvene predstavnike, tako da vsekakor ni mišljeno celotno prebivalstvo; Troicki, *Sv. Mefodij*, str. 94.

⁵ Členi v tem primeru sledijo oštevilčenju po Zakon sodni ljudem, Ustjuški prepis, ed. Josef Vašica.

⁶ Člen 6 se pogosto napačno razlaga, da se nanaša na duhovnika, ki nečistuje (*Blęduštjumu čertynju*, ZSL, Novgorodski prepis, 6, ed. Tihomirov). V razširjenih redakcijah je razvidno, da je mišljeno nečistovanje z nuno (*Bludęstemu s černorizeju*), ZSL, Puškinski izvod; Tihomirov, *Prostrannoj*, str. 34.

⁷ Oštevilčenje členov po ZSL, Ustjuški prepis, ed. Tihomirov, str. 47–54.

⁸ Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 25; Maksimovič, *Zakon " soudnyj ljud 'm "*, str. 3 in 27; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 155; Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm "*, str. 62–63.

⁹ Epitimije niso kazni za grehe, temveč se naložijo posamezniku z namenom, da ta ob njihovem upoštevanju oz. izpolnitvi doseže duhovno ozdravljenje.

kazni, kot sta pokora in post.¹⁰ V zakoniku posledično ni smrtnih kazni, čeprav so ohranjene telesne kazni, med katerimi je odrezanje nosa najpogostejša. Obenem so dodane določbe karitativne narave, kot je razdelitev zaplenjenega premoženja med revne. V zakoniku prav tako ni nikakršne omembe pravne ureditve za ženske, tako da so kazni najverjetneje predpisane zgolj za moške.¹¹ V primerjavi z Eklogo je v ZSL razviden povečan vpliv Cerkve in njene vloge na pravnem področju. Tega ne dokazuje zgolj uvedba cerkvenih kazni, temveč tudi njena vpletenost v kaznovanje poganskih praks v prvem členu in omemba oz. sklicevanje na versko vsebino v nekaterih preostalih delih zakonika.

Rokopisno izročilo

Vse sledi o izvornem dokumentu Zakona sodnega ljudem so izgubljene. Najstarejši rokopisi so se ohranili v staroruskih¹² prepisih ZSL, ki so bili v 13. in 14. stoletju vključeni v staro cerkveno slovanske zbornike cerkvenih in posvetnih zakonov, imenovanih krmčije (*Nomokanon; Kormčaja kniga*).¹³ Za ZSL, ki dokazano ni ruskega izvora, ni mogoče natančno določiti, kdaj je bil prenesen na območje Stare Rusije, niti kdaj je stopil v veljavo. Okvirno se je lahko uveljavil v Rusiji enkrat med koncem 10. stoletja, ko se je začelo njeno pokristjanjevanje, in sredo 13. stoletja, ko so Mongoli osvojili večji del stare Rusije. Ohranil se je v treh redakcijah: kratki, ki je tudi najstarejša in najbližja njenemu izvorniku, razširjeni in mešani.¹⁴ V cerkvene in pravne zbornike so bili vključeni številni prepisi ZSL, med katerimi izstopajo trije najstarejši, ki so se ohranili v najstarejših krmčijah iz 13. in 14. stoletja.¹⁵ To so Novgorodski prepis (NP), Ustjuški prepis (UP) in Varsonofjevski prepis. NP, ki je bil predvidoma spisan leta 1280, je v Novgorodski krmčiji in velja za najstarejšega izmed vseh ohranjenih prepisov.¹⁶ Najbližji približek izvornemu zakoniku je najverjetneje UP, ki je sicer mlajši od NP, vendar ga Vašica prepoznava kot izvorni moravski, cirilo-metodijanski tip rokopisa.¹⁷ UP je nastal konec 13. ali začetek 14. stoletja in je del Rumjancevske zbirke Ruske državne knjižnice.¹⁸ NP in predvsem UP sta v ospredju vseh raziskav, ki se ukvarjajo z najbolj perečimi vprašanji ZSL. Med obema prepisoma sicer prihaja do manjših odstopanj, glavna razlika pa je spremenjeno zaporedje členov zakonika. Določbe o pričah so v NP

¹⁰ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 32; Vilfan, *Uvod*, str. 62.

¹¹ Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, x.

¹² Za poimenovanje *staroruski* in *Stara Rusija* gl. Malmenvall, *Beseda o postavi*, str. 9.

¹³ Vilfan, *Uvod*, str. 62; Tihomirov, *Prostrannoj*, str. 22; Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 4 in 26; Škrubej, »Ritus gentis«, str. 80.

¹⁴ Tihomirov, *Prostrannoj*, str. 27; Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 7 in 23; Vašica, *MMFH*, str. 155.

¹⁵ Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 29; Najdenova, *Pravnite pametnici*, 142; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 73.

¹⁶ Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 11 in 30.

¹⁷ Vašica, *MMFH*, str. 156; Vašica, *Jazyková povaha*, str. 522.

¹⁸ Tihomirov, *Kratkoj redakcii*, str. 13-14 in 31; Ganjev, *Zakon soudnyj ljud'm"*, str. 36.

vkjučene v drugi člen, medtem ko so v UP izvzete iz drugega člena in tvorijo poseben člen, označen kot 7a.

V skoraj dvestoletnem obdobju preučevanja ZSL se je ohranilo zajetno število izdaj predvsem kot rezultat raziskovanja bolgarskih zgodovinarjev.¹⁹ V članku bosta izmed teh uporabljani dve takšni izdaji: kratka redakcija, ki jo je izdal Stefan S. Bobčev²⁰, in izdaja Venelina Ganeva, ki je prevedel redakcijo s pomočjo grškega izvirnika Ekloge.²¹ Kot osnovo za preučevanje ZSL se lahko izpostavi izdaje Tihomirova in Milova, ki sta uredila in izdala celotno zbirko redakcij, vključno s prečrkovanjem nekaterih prepisov in posnetki rokopisov.²² Njuna razvrstitev prepisov, izvodov in redakcij je trenutno splošno sprejeta. Eno izmed najkakovostnejših izdaj je skupaj s češkim prevodom pripravil Josef Vašica.²³ Njegovi razlagi in prevodu členov se pripisuje visoka vrednost,²⁴ čeprav si je v nekaterih primerih vzel precejšnjo mero svobode, tako da je treba sočasno z njegovo razlago sprejeti tudi njegove ugotovitve o moravski teoriji. Izmed novejših izdaj se pogosto uporablja še izdaja s prevodom v angleški jezik, dveh ameriških zgodovinarjev Horacea W. Deweyja in Ann M. Kleimole.²⁵

Bolgarska teorija

Zgodovinopisje, ki je v ospredje postavilo bolgarsko teorijo, se ponaša z najdaljšo in najbogatejšo tradicijo, ki sega vse do 19. stoletja. V tem okviru je prišlo do nekaterih ključnih ugotovitev, ki so sedaj splošno priznane, kot denimo vpliv Ekloge na ZSL.²⁶ Vse do petdesetih let 20. stoletja, ko je Vašica prvič predstavil moravsko teorijo, se je bolgarska teorija enoglasno sprejemala kot edina možna razlaga za nastanek zakonika.²⁷ Glavna zagovornika bolgarske teorije sta bila dva pravna zgodovinarja bolgarskega porekla, Venelin Ganev z monografijo *Zakon soudnyj ljud'm*,²⁸ ki ostaja najizčrpnjša obravnava zakonika, in Mihail Nikolov Andrejev, ki je bil nosilec celotne razprave s češkimi zgodovinarji o mestu nastanka ZSL.²⁹ Njune raziskave in pogledi predhodnih zgodovinarjev predstavljajo starejšo

¹⁹ Maksimovič, »Zakon sudnyj ljudem«, str. 190–191.

²⁰ ZSL, ed. Stefan S. Bobčev.

²¹ Za podrobno obravnavo posameznih členov gl. Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“.

²² Tihomirov, *Kratkoj redakcii*; Tihomirov, *Prostrannoj*.

²³ ZSL, UP, ed. Josef Vašica.

²⁴ Maksimovič, »Zakon sudnyj ljudem«, str. 192; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 25; Biliarski, *The first article*; Milov, *Novo issledovanie*, str. 62.

²⁵ Horace W. Dewey in Ann M. Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*; Maksimovič, »Zakon sudnyj ljudem«, str. 192.

²⁶ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 9–10; Maksimovič, *Drevnejšij pamjatnik*, str. 24; Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 77.

²⁷ Pregled zgodovinskih del o ZSL do konca prve polovice 20. stol. v: Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*; Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*; Vašica, *MMFH*.

²⁸ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*.

²⁹ Andrejev, *Novi proučvanija*... je eden izmed zadnjih njegovih prispevkov na to temo, v katerem so zajete dotedanje raziskave.

razlago bolgarske teorije. Ta prepoznava ZSL za starobolgarski pravni dokument, umešča njegov nastanek v čas pokristjanjevanja bolgarskega kana Borisa I. in za osnovni vir ZSL smatra Odgovore papeža Nikolaja I. na vprašanja Bolgarov (*Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*).³⁰

Zgodovinske okoliščine so v tem primeru resnično zanimive. Kan Boris I. se je krstil leta 864 ali 865 ter pričel uveljavljati krščanstvo v svoji državi. Kot odgovor na prisilno pokristjanjevanje je nezadovoljstvo plemstva (bojarjev) preraslo v odkriti upor velikih razsežnosti. Boris je zaradi sprememb, ki jih je prineslo pokristjanjevanje, poslal neohranjen katalog 106 vprašanj papežu Nikolaju I., na katera mu je slednji tudi odgovoril. *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum* (RNP) obravnava številne vidike tedanje bolgarske družbe, ki so si v nekaterih primerih tematsko podobni s člani ZSL.³¹ V odgovoru papeža so tudi člani, ki se nanašajo na pravna področja, kar bi nakazovalo, da je želel Boris I. med drugim sestaviti zakonik za družbeno prenovljeno državo.³² ZSL bi v tem primeru bil spisan kmalu po letu 865, ko je bolgarski vladar sprejel krščanstvo.³³ Delo bolgarskih učenjakov bi temeljilo na Eklogi, preostala odstopanja, kot so omiljenje kazni in zahodna pravna pravila, pa bi se lahko pojasnila z dopolnjenim gradivom iz RNP.³⁴ Zakonik bi bil preveden in dopolnjen v Bolgariji in nato prenesen v Staro Rusijo, kjer se je ohranil v že omenjenih redakcijah.³⁵

Bolgarska teorija torej v svojem izhodišču sloni na RNP,³⁶ kar pa je precej sporno stališče. Vsebinsko namreč ni skorajda nikakršne povezave med RNP in ZSL, saj imajo prvi izrazito versko vsebino, namesto zakonov pa vsebujejo predvsem nasvete. Bolgarski zgodovinarji, ki so sicer priznavali to dejstvo, so razliko med obema dokumentoma pojasnjevali z njunim drugačnim namenom in okoliščinami nastanka. Ganev je izpostavil 17 odgovorov z različnimi vsebinami, ki se ujemajo z 12 člani ZSL,³⁷ izmed teh je najbolj prepričljiv trinajsti odgovor, v katerem je zapisano, da je Boris I. zahteval posvetne zakone, in da so jih pripravljene poslati z odposlanci, če bi jih bil kdo zmožen razložiti.³⁸ Dokazovanje vpliva RNP na

³⁰ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“, str. 4; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 44. O kanu Borisu in papeževih odgovorih tudi Štih, *Ko je Cerkev*, str. 22.

³¹ Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, vii.; Vašica, *MMFH*, str. 147; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 172; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“, str. 100.

³² Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, vii.; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 18; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“, str. 9–10.

³³ Maksimovič, *Drevnejšij pamjatnik*, str. 24; Vašica, *MMFH*, str. 147; Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 112; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 6–7.

³⁴ Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 367; Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, vii.; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 17.

³⁵ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 8–10; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“, str. 24.

³⁶ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“, str. 24.

³⁷ Prav tam, str. 100–101; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 18.

³⁸ *Inter quaestiones vero et consulta leges vos mundanas postulare perhibetis. De qua re nos codices, quos necessarios vobis ad praesens esse considerare potuissemus, libenti mitteremus animo, si quem penes vos esse comperissemus, qui hos vobis interpretari potuisset. ...* (RNP, 13).

ZSL je primer zgrešenega pristopa,³⁹ ki ga novodobno zgodovinopisje enoglasno zavrača,⁴⁰ vključno z bolgarskim.⁴¹

Razprave o nastanku ZSL so bile med bolgarskimi in češkimi zgodovinarji najintenzivnejše v petdesetih in šestdesetih letih 20. stol., konec sedemdesetih let pa so zamrle.⁴² Utemeljeno nasprotovanje RPN kot viru ZSL in vse večje pripisovanje pomembnosti besedišču moravskega izvora sta glavna razloga, da je bila bolgarska teorija posodobljena. V sodobni različici je ZSL napisal eden ali več Metodovih učencev, ki so bili po smrti svojega učitelja pregnani z Velikomoravske in so našli zatočišče pri bolgarskem vladarju Borisu. Zakonik naj bi po tej razlagi nastal med letoma 886 in 889; z Metodovimi učenci bi pa bilo mogoče tudi pojasniti prisotnost besedišča moravskega izvora v ZSL.⁴³ Seveda zamisel o Metodovih učencih kot avtorjih ZSL ni skladna s starejšo razlago o želji Borisa I. po zakoniku, ki bo odgovarjal potrebam nove krščanske družbe.

Moravska teorija

Zametki moravske teorije so oprijemljivi v raziskavah ruskega jezikoslovca Alekseja I. Sobolevskega, ki je preučeval cerkvenoslovanska besedila, odkril v njih številne moravizme in umestil posledično njihov nastanek na Velikomoravsko.⁴⁴ S tem se je za ZSL, ki je bilo eno izmed teh besedil,⁴⁵ prvič pojavila ideja, da sodi med velikomoravsko zapuščino.⁴⁶ Raziskovanje Sobolevskega sprva ni doživelo veliko odziva in temelje moravski teoriji je postavil šele njegov naslednik Josef Vašica, češki filolog, slavist in zgodovinar, ki je objavil leta 1951 enega izmed najvplivnejših

³⁹ Primerjalne raziskave že v osnovi ne temeljijo na pretirano izdelanem znanstvenem pristopu. Za Eklogo ni nikakršnih pomislekov, ker so nekateri člani neposredni prevodi v ZSL, kar pa očitno ni mogoče trditi za RNP. Ko je Ganev skušal prikazati podobnost z ZSL, je tako razširjene pojme, kot so priče, vojni plen, poroka, krivoverstvo in krvoskrunstvo, prepoznal v obeh virih in iz tega gradil na nadaljnji razlagi dogodkov, tudi če ni bilo nikakršne vsebinske povezave med obravnavanima viroma; Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm'*, str. 101; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 17–18.

⁴⁰ Vašica, *MMFH*, str. 148; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud 'm"*, str. 12; Milov, *Novo issledovanie*, str. 55.

⁴¹ Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 77.

⁴² Hristov, *Njakoi beležki*, str. 18–19; Najdenova, *Pravnite pametnici*, str. 136.

⁴³ Apasijev, *Zakon sudnyj ljudjam*, str. 539; Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, ix.; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 53–54; Hannick, *Die andere Tradition*, str. 51.

⁴⁴ Sobolevski, *Cerkovnoslavjanskije teksty*.

⁴⁵ A. Sobolevski je navedel številne izraze moravskega izvora v zakoniku. Izstopajo *županjь, neprijaznjь* (hudič), *blagoděť* (darilo, blagoslov), *pyrę* (spor, tožba), *božii rabъ* (»božji služabnik«, duhovništvo), *kupetra* (botra); Vašica, *Literární památky*, str. 84; Vašica, *K otázce původu*, str. 17; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 52; Sobolevski, *Cerkovnoslavjanskije teksty*, str. 156 in 170–171. Z leti, in odvisno od raziskovalca, so nekateri izrazi pridobili pomembnost, drugi pa stopili v ozadje. Smiselno bo izpostaviti ugotovitve Maksimoviča, ki je trenutno vodilni raziskovalec jezikovnega pristopa.

⁴⁶ Vašica, *MMFH*, str. 161.

prispevkov o nastanku ZSL.⁴⁷ V ospredju njegovih raziskav je bila jezikovna primerjava ZSL z Anonimno homilijo iz Clozovega glagolita, ki je prepoznana za Metodovo delo.⁴⁸ Vašica je odkril številne podobnosti med obema spomenikoma tako v pravnem izrazoslovju⁴⁹ kot na drugih področjih,⁵⁰ kot sta npr. besedi *мѣдlostь*⁵¹ in *вѣсѣдѣ*.⁵² S tem je dokazal, da je ZSL z jezikovnega vidika podoben preostalim spomenikom, ki so bili v 9. stoletju spisani na Velikomoravskem.⁵³ Moravizmi⁵⁴ v ZSL bi torej lahko nakazovali, da je bil zakonik spisani na moravsko-panonskem območju. Glede na dosedanje stanje raziskav je za najboljše preučevanje besedišča moravskega izvora v ZSL zaslužen ruski filolog in zagovornik moravske teorije Kirill A. Maksimovič.⁵⁵ Moravizme je razdelil v dve skupini. V prvi skupini so tisti, ki jih ni mogoče izslediti niti v bolgarski književnosti niti v narečju, zaradi česar je za izraze iz te skupine najlažje trditi, da so moravizmi. Izrazi, ki jih uvršča v to skupino, so *beštinnica*, *vrěmę*, *вѣсѣдѣ*, *купetra*, *притѣкнете*⁵⁶ in *къмѣтъ*.⁵⁷ V

⁴⁷ Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 154–174.

⁴⁸ V manjši meri tudi Žitja Konstantina in Metodija, Kijeovski lističi in Brižinski spomeniki; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 159, 163 in 165.

⁴⁹ *Teža* (sodni postopek); *ispytanije* (preiskava); *klevetnikъ* (tožnik); *sluchъ* (izjava, ki se uporabi kot dokazno gradivo; fr. *déposition*); *postъ* (post); Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 159.

⁵⁰ Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 159–60 in 163; Vašica, *Jazyková povaha*, str. 529; Grivec, "Zakon Sudnyj", str. 85–86. Vašica je izpostavil tudi posebno uporabo predloga *въ*, ki je značilna za moravski jezik; Vašica, *Jazyková povaha*, str. 524 in 528.

⁵¹ Izraz *мѣдlostь* se v podobnih oblikah pojavlja v današnjem slovenskem (medlost) in češkem jeziku (mdlost), v preostalih rokopisih pa v takšni obliki ne obstaja. V zvezi s tem izrazom so sicer določeni zadržki, ker izrazi, ki imajo skupen koren *мѣdl-*, niso omejeni zgolj na moravsko-panonsko območje; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 159–160; Vašica, *MMFH*, str. 169–170; Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 80; Grivec, "Zakon Sudnyj", str. 85–86; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*", str. 15.

⁵² Izraz *вѣсѣдѣ* (lat. *communio*; evharistija), ki ga omenja že Sobolevski (*Cerkovnoslavjanske teksty*, str. 159), izstopa kot izposojenka iz stare visoke nemščine (*wizzōd*); Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 163. Obenem imata soroden pomen izraza *komъkanije* in *pričestije*, ki sta široko razširjena v literaturi zgodnje pismenosti južnih Slovanov. Če je ZSL bolgarskega izvora, se torej pojavi vprašanje, zakaj nista v zakoniku uporabljena ta izraza; Milov, *Novo issledovanie*, str. 63; Vašica, *MMFH*, str. 161–162; Miklošič, *Lexicon*, str. 301 in 688.

⁵³ Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, ix; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 13 in 22–23; Grivec, "Zakon Sudnyj", str. 85.

⁵⁴ Moravizmi ali moravo-panonizmi so besede, ki jih je zaznamoval moravski kulturni jezik v 9. in 10. stoletju na območjih Velikomoravske ali Panonije. Ohranili so se v starejših zahodnoslovanskih virih in prevodih z latinščine, prehajali pa so tudi v bolgarsko-preslavsko in starorusko književnost. Bolj podrobno o moravizmih v Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 86–89.

⁵⁵ Njegove raziskave o moravizmih so dosegle obseg monografije; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*.

⁵⁶ *beštinnica* (nezakonito, nepošteno dejanje), *vrěmę* (greh, kaznivo dejanje); *притѣкнете* (dokazati s pričami), Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 89–93; Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 80.

⁵⁷ Izraz *къмѣтъ* (*къмети* v ZSL, UP, 3) je bil že predmet številnih razprav predvsem zaradi večpomenskiosti med slovanskimi jeziki. V ZSL je naveden v tretjem členu, v katerem je opisana razdelitev vojnega plena, in pomensko označuje uglednega bojvnika. Maksimovič izraz s tem pomenom prepoznava kot moravizem, ki morda izvira iz območja jugozahodno od Velikomoravske, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 90–91; Maksimovič, *Moravizmy*, str. 118–119.

drugi skupini so izrazi, ki so v enakih oblikah poznani tudi v bolgarskem jeziku, vendar se lahko kljub temu prepoznajo za moravizme. Sem denimo sodijo izrazi, ki obstajajo tako v ZSL kot tudi v južnoslovanskih jezikih, vendar se med seboj pomensko razlikujejo.⁵⁸

Filološke ugotovitve so spodbudile razpravo, ki se ni toliko nanašala na posamezne moravizme, kolikor je v ospredje postavila vlogo slovanskih jezikov v takratnih zgodovinskih okoliščinah. Bolgarski zgodovinarji so proti Vašici⁵⁹ navedli nekatere nesprejemljive razloge,⁶⁰ s katerimi so želeli ovreči njegovo teorijo, obenem pa so tudi upravičeno menili, da je o nastanku ZSL težko sklepati zgolj na podlagi jezikovnega pristopa. Moravski izrazi bi denimo lahko bili v uporabi v bolgarski državi, ne da bi se ohranili v zapisani obliki, predvsem zaradi pomanjkanja slovanskih knjižnih del,⁶¹ ali pa bi jih lahko pregnani Metodovi učenci prenesli v bolgarsko državo.⁶²

Moravska teorija meni, da je bil ZSL spisan v času misije solunskih bratov na Moravskem med letoma 863 in 867⁶³ oziroma, če se za avtorja prepozna izključno Metoda, v obdobju njegove vrnitve na Moravsko med letoma 873 in 885. Kot je znano, je leta 862 moravski knez Rastislav prosil bizantinskega cesarja, naj mu pošlje učitelja krščanske vere. Cesar Mihael je poslal Cirila in Metoda, ki naj bi na Velikomoravskem lahko spisala ZSL.⁶⁴ Zakonik bi bil nato neposredno prenesen iz moravske kneževine v Staro Rusijo.⁶⁵ Dokazovanje takšnega poteka dogodkov se je izkazalo za težavno. Vašica je sicer predlagal več razlag, ki pa se jih v sodobnem zgodovinopisju zavrača: da je zakonik spisal Ciril,⁶⁶ da se prošnja moravskega kneza

⁵⁸ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 88–89; V tem primeru je govora o izrazih kot sta *neprijaznъ* in *maľžena*, ki so razširjeni tudi v bolgarskih delih. Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 80–81. Maksimovič še dopolni raziskave s slovnničnimi lastnostmi moravskega jezika. Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 103–120.

⁵⁹ Vašica sicer ni skrival svojega stališča o bolgarski teoriji kot slabo zamišljeni in metazgodovinski; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 156; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 52.

⁶⁰ Ciril in Metod nista bila zmožna prevesti zakonika, ker nista bila v takšni meri seznanjena z moravskim jezikom, Andrejev, *Javljaetsja*, str. 19; Popolno razvrednotenje jezikovnega vidika, ki potemtakem ni pomemben pri razlagi nastanka zakonika; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*, str. 18; Milov prikaže zgrešeno razmišljanje nekaterih zgodovinarjev o bolgarskih prvinah v zakoniku, ki pojasnjujejo bolgarski izvor Milov, *Novo issledovanie*, str. 60–61. Moravizmi so posebnost v stesl. besedišču, ki ima za osnovo makedonsko-bolgarsko narečje, kar pomeni, da so bolgarske prvine pričakovane.

⁶¹ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*, str. 15–16.

⁶² Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 54; Prochazka potrjuje, da je takšen prenos moravizmov resna možnost. Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 127; Najdenova, *Cyrillo-Methodian Juridical Heritage*, str. 80; Maksimovič sicer nasprotuje ideji, da bi lahko učenci spisali zakonik, ker ni bil nihče dvojezičen, Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 55–56.

⁶³ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 13; Avenarius, *Die byzantinische Kultur*, str. 105.

⁶⁴ Škrubej, »Ritus gentis«, str. 81; Benedik, *Brata Ciril in Metod*, str. 159; Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 166; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 121.

⁶⁵ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 73.

⁶⁶ Vašica, *Origine Cyrillo-Méthodienne*, str. 172; Že Sobolevski je menil, da se je zakonik sprva pripisoval svetemu Konstantinu, ime pa se je kasneje spremenilo v svetega carja Konstantina; Sobolevski, *Cerkovnoslavjanske teksty*, str. 170.

o »dobrem zakonu« nanaša na ZSL⁶⁷ in da se besedno zvezo »božji zakon« lahko pojasni s poznoantičnim zakonikom *Lex Dei*.⁶⁸ Izmed argumentov, ki govorijo v prid moravski teoriji, je že bilo omenjeno stališče o Metodu kot piscu zakonika, kot tudi prisotnost vplivov zahodnega prava in rimske Cerkve, pri čemer izstopa predvsem vpeljava cerkvenih kazni v ZSL.⁶⁹ Spokorniške kazni (*poenitentiales*) so vsaj v 9. stoletju bile del zahodnega, karolinškega izročila.⁷⁰

Moravska teorija je trenutno prevladujoča teorija v zgodovinopisju.⁷¹ K temu so veliko pripomogle ugotovitve na jezikovnem področju, pripisovanje avtorstva Metodu, kar je očitno težko razložiti z vidika bolgarske teorije, in nekajdesetletno zamrtje preučevanja izvora ZSL med zagovorniki bolgarske teorije.⁷²

Prvi člen ZSL

Преже vsęкоја правды достоино jestь o b(ož)ii pravdě gl(agola)ti. Тѣмъ же s(vja)tyi Kostęntinъ прѣвыи законъ вписавъ преди, tako gl(agol)ę: jako vsęko selo, v nem že treby byvajutъ ili prisęgy roganъsky, da otdajutъsja vъ b(ož)ii hramъ so vsęmъ imęnjemъ, jeliko imutъ g(ospod)a ta v tomъ selę, iže tvořętъ treby i prisęgy, da prodastъsę so vsęmъ imęnjemъ svoimъ, a cęna ihъ dastъsę ništimъ.⁷³

»Pred vsako pravico je primerno, da se govori o božji pravičnosti.⁷⁴ Zato je

⁶⁷ »Torej pošlji nam, gospodar, takega škofa in učitelja; saj od vas na vse strani vedno dober zakon izhaja.«, Žitje Konstantina c. 14; Podrobno o tem gl. Grivec, "Zakon Sudnyj", str. 87.

⁶⁸ *Mosaicarum et romanarum legum collation*; Vašica, *K otázce původu*, str. 12; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 14; Vašica, *MMFH*, str. 154; Maksimovič, *Drevnejšij pamjatnik*, str. 26.

⁶⁹ Vašica, *Jazyková povaha*, str. 537; Vašica, *K otázce původu*, str. 9; Vašica, *MMFH*, str. 151.

⁷⁰ Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 130.

⁷¹ V novejših še neomenjenih prispevkih; Havlikova, *Receptce*, str. 63; Najdenova, *Pravnite pametnici*.

⁷² Angelini, *Sur la nature*; Nikolič, *Zakon sudnji ljudem*.

⁷³ ZSL, Novgorodski prepis, prvi člen, ed. Tihomirov, str. 35; Določene črke v sistemu prečrkovanja: Ъ (y); А (ę); Ъ (ě); ш (št).

⁷⁴ Pomen stesl. izraza *pravda*, ki se pojavlja v besednih zvezah »vsaka pravda« in »božja pravda«, ostaja nerazčiščen zaradi svoje večpomenskiosti. Največja odstopanja so v prevodu Vašice, ki prvo besedno zvezo razlaga kot določen zakonik ali zbirko civilnih zakonov (češ. *Před všeobecným zákoníkem*) in drugo kot vero v boga (*o víře boží*). Vašica je prvi člen povezoval z Mojzesovimi zakoniki in tako zagovarjal idejo, da se »pravda« nanaša prav na ta zakonik. Bolgarski zgodovinarji so ostro nasprotovali takšni svobodomiselnim razlagi; Vašica, *Literární památky*, str. 191; Vašica, *K otázce původu*, str. 15; ZSL, UP, ed. Josef Vašica, str. 178; Biliarski, *The first article*, str. 217; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*, str. 163. V razširjenih in mešanih redakcijah je prva besedna zveza »vsaka pravda« ohranjena, v drugem primeru pa je »božja pravda« zamenjana za »božja věra«; Puškinski spisec, ed. Tihomirov, *Prostrannoj*, str. 83; Troicki, 120. Po Miklošiču *pravъda* lat. *veritas, iustitia*; Miklošič, *Lexicon*. Pri Škrubej »božja pravda« kot božja pravičnost; Škrubej, »Ritus gentis«, str. 151. Ganev pomen »pravda« razlaga kot »abstraktno pravo ali abstraktno pravičnost«; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm"*, str. 165; Grivec besedni zvezi »vsaka pravda« pripisuje svetopisemsko obliko »ves zapovedi, ves zakon, dobri zakon«; Grivec, "Zakon Sudnyj", str. 88. Pri prevodih v tuje jezike prav tako prihaja do

sveti Konstantin najprej v prvem zakonu napisal in tako govoril: Vsako posestvo,⁷⁵ na katerem se izvajajo poganski obredi ali prisege, se odda v božji hram z vsem imetjem, ki jih ima ta gospoda⁷⁶ na tem posestvu. In te, ki izvajajo obrede ali prisege, se proda⁷⁷ z vsem njihovim imetjem, znesek od prodaje pa se podari revnim. «

Prvi člen je poleg drugega edini člen v ZSL, za katerega še ni bila ugotovljena predloga, in obenem morda edini, ki neposredno priča o tedanjih zgodovinskih okoliščinah. Zato bi rešitev vprašanja njegove predloge lahko bistveno osvetlila vprašanje nastanka ZSL. V členu je navedena kazen za izvajanje poganskih praks in nekateri bolgarski zgodovinarji so ga povezovali z agresivno obliko pokristjanjevanja v prvi bolgarski državi, kjer so se bojarji uprli Borisu.⁷⁸ Razlaga ni prepričljiva, saj poganstvo ni izginilo že s pokristjanjevanjem, tako da bi člen lahko imel veljavo tudi v Spodnji Panoniji ali na Moravskem.⁷⁹ Za prvi člen so očitno bile potrebne bolj podrobne raziskave, ki so v glavnem temeljile na preučevanju izrazov in besednih zvez ter iskanju morebitnih predlog.

Člen je sestavljen iz dveh vsebinsko različnih delov: uvodnega nagovora in kazni za poganske prakse. Nagovor, ki mu še niso našli sorodnih virov, odstopa od običajne oblike takšnih besedil po tem, da je zelo kratek in ni vključen v zakonik kot preambula, temveč je vrinjen v prvi člen. Najpomembnejši del nagovora je omemba »svetega Konstantina«, kateremu se v ZSL pripisuje avtorstvo ali zaslužnost za njegov nastanek. Zgodovinarji si niso enotni o njegovi identiteti. Najpogosteje se omenjata cesarja Konstantin I. Veliki in Konstantin V. Kopronim. Oznaka Konstantina kot »svetega« bi lahko imela tudi simbolični pomen in bi odražala velik prestiž ali poklon omenjeni osebi.⁸⁰ Manj verjeten je prvotni predlog Vašice, da gre

---

odstopanj. Biliarski prevaja po Vašici ang. »general code« in »faith in God«, Biliarski, *The first article*, str. 217. Dewey in Kleimola »pravda« razlagata kot »all justice« in »God's justice« ali po fr. »la justice de Dieu«, Angelini, *Sur la nature*, str. 490.

⁷⁵ Stcsl. *selo*. Izraz se različno prevaja kot *posest* in *kmetija* (češ. *statek*, *dvorec*, *usedlost*); Vašica, *Literární památky*, str. 191; ZSL, UP, ed. Josef Vašica, str. 178; Sobolevski pomen povezuje z lat. *villa*; Sobolevski, *Cerkovnoslavjanskije teksty*, str. 157. Bolgarski zgodovinarji razlagajo izraz v širšem obsegu kot *vas* (bolg. *selo*; Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm'*, str. 191; ZSL, ed. Stefan S. Bobčev., str. 171.

⁷⁶ Bolg. *gospodari* v ZSL, ed. Stefan S. Bobčev, str. 171; Vašica *gospodo* razlaga kot lastnike posesti, ki so vpleteni v poganske rituale; Vašica, *Literární památky*, str. 191; Zemljiška gospoda v Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm'*, str. 167; Andrejev samovoljno v gospodi prepozna bolgarske bojarje, Andrejev, *Javljaetsja*, 6-7; Vašica, *K otázce původu*, str. 4.

⁷⁷ V članku se bo prodaja razlagala kot prodaja v suženjstvo, čeprav vsekakor ne gre za edino možno razlago. »da prodast'se« se pojavlja kot ena izmed kazni v zakoniku in v kasnejšem, 11. členu (po NP), Prochazka in Vašica nasprotujeta suženjstvu in prodajo razumeta kot obliko premoženjske kazni, ki temelji na načelu odškodnine, ZSL, UP, ed. Josef Vašica, str. 185.

⁷⁸ Andrejev, *Javljaetsja*, str. 8-9.

⁷⁹ Vilfan, *Uvod*, str. 62; Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71; Vašica na podlagi virov dokazuje obstoj poganskih obredov in običajev na Velikomoravskem v času nastanka zakonika; *K otázce původu*, str. 5; *MMFH*, str. 149; Schmid je prvemu členu pripisoval nastanek na ozemlju, katerega so poseljevali neofiti (oseba, ki se je spreobrnila v roku, krajšem od 10 let). Takšna družba bi potrebovala zakone, ki bi krepili krščanstvo in odvrčali neofite od poganstva; Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 402-403; Apasijev, *Zakon sudnyj ljudjam*, str. 539.

⁸⁰ Biliarski, *The first article*, str. 225; Andrejev, *Javljaetsja*, str. 20; Vašica, *MMFH*, str. 172.

za Konstantina – Cirila, Metodovega brata.⁸¹ V zadnjih desetletjih Cirilu nihče več ne pripisuje avtorstva ZSL.⁸² Drugi del člena interpretativno ni sporen. Predpisuje težke kazni za pogane. Zasežena posest, na kateri se izvajajo poganski obredi, se dodeli Cerkvi. Udeleženci, ki so se posluževali poganske prakse, so prodani (v suženjstvo), prodano pa je tudi njihovo imetje. Člen se zaključuje s predpisom, da se znesek od te prodaje razdeli med revne.

V ospredju raziskav še zmeraj ostaja iskanje ustreznega vira, ki bi lahko služil kot njegova predloga. Bolgarska zgodovinarja Ganev in Andrejev sta podobnosti iskala v poglavjih 18, 41 in 102 RNP.⁸³ V njih je resda opredeljen odnos do krivovercev in poganov, vendar so člani, kot je že omenil Biliarski,⁸⁴ v nasprotju z ZSL, saj prepovedujejo kakršnokoli obliko fizičnega nasilja.⁸⁵ Vprašljivo je tudi razmišljanje Schmida, ki je predlogo za prvi člen iskal v germanskih zakonikih *Lex Alamannorum* in *Lex Baiuvariorum*. Uvodni stavek v prvem členu, ki povzdiguje »božjo pravičnost« oz. po njegovem razumevanju »Božji zakon« nad posvetne zakone, je po njegovem mnenju nastal pod vplivom obeh zakonikov, ki namenjata veliko pozornosti cerkvenim zadevam.⁸⁶ Vendar v njih ni člena, ki bi se vsebinsko ujemal s prvim členom ZSL. Omemba božje pravičnosti v uvodnem delu ZSL ne predstavlja ničesar neobičajnega v tedanji pravni praksi. V Eklogi je denimo celotna preambula prežeta s svetopisemsko vsebino in Bogom v vlogi zakonodajne avtoritete. Bibličnemu ozadju v prvemu členu je velik pomen pripisoval tudi Vašica, ki je trdil, da sta bila prva dva člena ZSL napisana pod vplivom Mojzesovega zakona.⁸⁷ Prepoved mnogoboštva v prvih dveh božjih zapovedih v dekalogu⁸⁸ in prepoved poganskih obredov⁸⁹ naj bi predstavljala idejno zasnovo za prvi člen.⁹⁰ To je vsekakor upoštevanja vreden predlog, še zlasti z ozirom na drugi člen ZSL, kjer so podobnosti veliko bolj očitne, o čemer podrobneje v nadaljevanju. Avtor

⁸¹ Vašica, *Origine Cyrillo-Methodienne*, str. 172.

⁸² Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 19–20; Biliarski, *The first article*, str. 226; Grivec, »*Zakon Sudnyj*«, str. 85–86.

⁸³ Andrejev, *Javljaetsja*, str. 17; Vašica, *K otázce pŕvodu*, str. 11; Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*, str. 183–184; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 45.

⁸⁴ Biliarski, *The first article*, str. 222.

⁸⁵ V 41. členu je takoj v začetku navedeno, da naj se ne izvaja nasilja nad tistimi, ki zavračajo krščanstvo (*De his autem, qui Christianitatis bonum suscipere rennuunt et idolis immolant vel genua curvant, nihil aliud scribere possumus vobis, nisi ut ad fidem rectam monitis, exhortationibus et ratione illos potius quam vi, quod vane sapient convincatis: ... RNP, 41*), kot najhujša oblika kazni pa je navedeno družbeno izobčenje (... *Iam vero si vos non audierint, cum eis nec cibum sumere nec ullam penitus communionem habere, sed eos tamquam alienos atque pollutos a vestris obsequiis et familiaritate remove debetis ... RNP, 41*). 102. člen je prepoved nasilja nad pagani z namero, da se spreobrnejo v krščanstvo (*Non esse inferendam pagano violentiam, ut Christianus fiat, supra docuimus. RNP, 102*).

⁸⁶ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 402; Vpliv bavarske zakonodaje na prvi člen kasneje zagovarja tudi Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71.

⁸⁷ Vašica, *MMFH*, str. 154; Vašica, *K otázce pŕvodu*, str. 16.

⁸⁸ Devteronomij 5, 6–10; Eksodus 20, 3–6.

⁸⁹ Eksodus, 22, 20.

⁹⁰ Vašica, *K otázce pŕvodu*, str. 15–16; *MMFH*, str. 154; Biliarski, *The first article*, str. 217–218.

ZSL se pri pisanju prvega člena sicer ni opiral na Mojzesove zakone, je pa vsekakor možno, da so mu predstavljali smernice pri njegovi sestavi.

Najpogosteje se za predlogo za prvi člen ZSL navajata dva člena rimskega prava: člen 16.10.23 v Teodozijevega zakoniku⁹¹ in predvsem člen 1.11.8 v Justinijanovem zakoniku,⁹² ki se mu splošno priznava največji vpliv.⁹³ Upoštevajoč ta dva člena se lahko s precejšnjo verjetnostjo trdi, da je bil prvi člen spisan pod vplivom časovnega obdobja med četrtem in šestim stoletjem, ko je bila izdana zakonodaja, v kateri je bilo zaradi pokristjanjevanja eno izmed osrednjih vprašanj omejevanje poganskih kultov znotraj Rimskega imperija.⁹⁴ V šestnajsti, zadnji knjigi Teodozijevega zakonika se pod 10. poglavjem (*De paganis, sacrificiis et templis*) podrobneje navajajo členi, namenjeni ukinitvi poganskih obredov, in z njimi povezane kazni, ki so se v skrajnih primerih končale s smrtno obsodbo. Triindvajseti člen v desetem poglavju zapoveduje, da se pogani, ki žrtvujejo demonom, kaznujejo z zaplenitvijo premoženja in izgonom.⁹⁵ Tudi v Justinijanovem zakoniku so v ustreznem členu poganske prakse kaznovane z zaplenbo posestva oziroma premoženja, telesno kaznijo ali izgonom.⁹⁶ Oba člena, še zlasti tisti iz Justinijanovega zakonika, se v nekaterih vidikih vsebinsko ujemata s prvim členom ZSL. V zvezi z obema zakonikoma se lahko ponovi ugotovitev Biliarskega o njunem vplivu na prvi člen ZSL, pri čemer gotovo ni šlo za neposredni prevzem.⁹⁷

Prvi člen ZSL se zaključuje z zelo neznačilno odločbo, da se zaplenjeno premoženje razdeli med revne. Zaključni del je najverjetneje skupaj z omiljenimi kaznimi iz preostalih členov nastal kot odraz avtorjevega stališča, ki je očitno imel v primerjavi z Eklogo v mislih človeku bolj prijazen zakonik. Zaradi neobičajnosti odločbe, virov, ki bi lahko razložili izvor zaključnega stavka, ni skorajda nihče na-

⁹¹ *Idem aa. asclepiodoto praefecto praetorio. post alia: paganos qui supersunt, si aliquando in execrandis daemonum sacrificiis fuerint comprehensi, quamvis capitali poena subdi debuerint, bonorum proscriptione ac exilium cohercebit. dat. vi id. iun. constantinopoli asclepiodoto et mariniano cons. (423 iun. 8). (Cod. Theo. 16.10.23)*

⁹² *Imperatores Leo, Anthemius. Nemo ea, quae saepius paganae superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat pertemptare, sciens, quod crimen publicum committit, qui haec ausus fuerit perpetrare. 1. In tantum autem huiusmodi facinora volumus esse resecanda, ut, etiamsi in alieno praedio vel domo aliquid tale perpetratur, scientibus videlicet dominis, praedium quidem vel domus sacratissimi viribus aerarii addicetur, domini vero pro hoc solo, quod scientes consenserint sua loca talibus contaminari sceleribus, si quidem dignitate vel militia quadam decorantur, amissione militiae vel dignitatis nec non rerum suarum proscriptione plectentur, privatae vero conditionis vel plebeii constituti post cruciatus corporis operibus metallorum perpetuo deputabuntur exilio. (Cod. Jus. 1.11.8).*

⁹³ Vašica, *MMFH*, str. 149; Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 370; Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 28 in 37.

⁹⁴ Biliarski, *The first article*, str. 222.

⁹⁵ Cod Theo. 16.10.23

⁹⁶ Cod. Jus. 1.11.8.

⁹⁷ Biliarski, *The first article*, str. 224–226; Za najboljše, sodobno raziskavo prvega člena ZSL gl. Biliarski, *The first article*, str. 216–226. V članku so navedena številna odstopanja med členi iz Teodozijevega in Justinijanovega zakonika; str. 222–224. Biliarski ugotavlja, da je za vir prvemu členu služilo več zakonikov; str. 216–226. Poglavje o prvem členu v precejšnji meri potrjuje njegove ugotovitve.

vajal. Zanimiv je Maksimovičev predlog o vplivu carigrajskega cerkvenega zbora iz leta 861, na katerem se je med drugim razpravljalo tudi o prodaji zaplenjenega premoženja duhovnikov in kjer je bilo s šestim kanonom določeno, da se pridobljeno premoženje podari med revne.⁹⁸

Drugi člen ZSL

Въ всѣку рѣју і квету і шеpty dostoitъ knęzju і судii не послушати безъ свѣдетель mnogъ, нъ gl(agola)ti k supernikomъ і кветvnikomъ і шерѣтникомъ: аште не притѣкнете послушѣнъ jakože і zakonъ b(ož)ii velitъ, prijati tu že kaznъ čaite, juže na druga gl(agol)aste, b(ož)ii zakonъ tako velitъ, da iže sego nehranitъ da budetъ proklętъ.

O poslusēh. Nadъ vsēmi že simi dostoitъ na vsękoi pri knęzju і судii so vsęcēmъ ispytanъjemъ і tьrпѣnijemъ ispytanъje tvoriti і ne bezъ posluhъ osužati, нъ iskati posluhъ istinenъ, bojaštihse b(og)a, naročitъ і ne imuštъ vrazdy nikojeja že, ni lukavъstva, ni mъzrosti, ni težē, ni прѣ, na nego že gl(agolju)tъ, нъ straha b(ož)ija radi і pravdy jeho. Čislo že posluhъ da byvajetъ jedinъ na desęte, a liše sego roka і v malyje прѣ ot 3 do trii, a na mne sego roka. Vlastъ že imatъ, na nego že gl(agol)ju, sudnii zalagata і gl(agola)ti posluhomъ, li prisęgu, li prodadžju, li таže kaznъ, аште li v koje vremenę obręštjutъse lžjušte. Ne dostoitъ že ni въ jedinu priimati posluhъ, iže budutъ kъgda obličeni lžjušte і prestupajušte zakonъ b(ož)ii, li žitije skotъsko imušte ili iže o sebe nepobedimi na prisęgъ otimutъse.⁹⁹

»V kakršnikoli pravdi, tožbi in ovadbi¹⁰⁰ knez in sodnik ne bosta sodila brez zadostnega števila prič,¹⁰¹ ampak bosta rekla tožnikom in ovaditeljem: če ne dokažete s pričami, kot to veleva božji zakon, pričakujte, da boste prejeli takšno kazen, kot

⁹⁸ Maksimovič, *Zakon "soudnyj ljud'm"*, str. 28.

⁹⁹ ZSL, Novgorodski prepis, drugi člen, ed. M. N. Tihomirov, str. 35–36; V Novgorodskem prepisu je drugi člen sestavljen iz obeh odstavkov. V Ustjuškem prepisu se prvi odstavek navaja kot drugi člen, drugi odstavek (O pričah) pa kot člen 7a. V prispevku bo za obravnavo drugega člena zgled Novgorodski prepis, sicer pa se v raziskavah uporabljata obe možnosti.

¹⁰⁰ S takšno navedbo se razume, da so zajeti tako kazenski kot civilni postopki.

¹⁰¹ V izvornem besedilu sta navedena dve vrsti prič, *svēdetelъ*, samo na začetku, in *posluhъ* v vseh preostalih oblikah. V prvem primeru gre za navadno pričo (lat. *testis*), ki je neposredno doživela dogajanje, v drugem primeru pa gre najverjetneje za vrsto prisežnika (lat. *cojuratores*). V staroruskem pravu se *posluhъ* razlaga kot »priča (*svidetelъ*) dobrega ugleda«; Rodevič, *Vidok, posluh, svidetel'* 32; ali priča, ki ni videla, ampak je slišala od drugih; D'jačenko, *Polnyj cerkovnoslavjanskij slovar'*, str. 461. Vašica prevaja češ. *přísežník* kot oseba, ki priča o dogodku, ki ga ni doživela; ZSL, UP, ed. Josef Vašica, str. 179. Pomen je tudi širše poznan v slovanskem srednjeveškem pravu. V srednjeveški Srbiji se za priče uporabljata besedi, *svedok* in *posluh*, oseba, ki je bila slišana ali, kot druga možnost, *hear-say* (slišano-povedano) priča; Stojanović, *Balkan Worlds*, str. 53. V primeru »poslusēh« v drugem členu ZSL ne gre za *hear-say*, temveč za vrsto prisežnika. Iz drugega odstavka člena je razvidno, da vednost priče o dogodku ni pomembna (*hear-say* lahko vključuje izjavo toženca, ki jo je priča slišala), temveč se njena verodostojnost ovrednoti na podlagi družbenega ugleda ali slovesa. To je razvidno iz drugega dela člena, v katerem so v ospredju lastnosti, dejanja in ugled priče, kot pogoji, če je priča primerna ali neprimerna, da izvede zaprisego.

ste jo izrekli proti drugemu. Tako veleva božji zakon, in kdor ga ne upošteva, naj bo preklet.

O pričah. Knez in sodnik morata v vsakem sporu o vseh teh (ljudih) voditi preiskavo z vso pozornostjo in potrpežljivostjo in ne smeta nobenega obsoditi brez prič, ampak morata iskati (takšne) priče, ki so resnicoljubne, bogaboječe, dobrega slovesa, ki nimajo (proti obtoženemu) /.../sovraštva, niti jeze, niti odpora, /.../ ¹⁰² niti nobene tožbe (proti njemu), ampak bodo govorile po resnici v strahu pred Bogom in njegovo sodbo. Število prič naj bo enajst ali več od tega števila, in v manjših sporih od sedem do tri in ne manj od tega števila. In sodnik ima moč, da zahteva zaprisego od osebe, ki govori proti nekomu, in opomni priče na prisego, ali o denarni kazni, ali enaki kazni (kot pri obtoženemu), če se kadarkoli izkaže, da lažejo. Ni primerno, da se v kakšni pravdi sprejme priča, za katero se je kadarkoli odkrilo, da laže ali krši božji zakon ali živi kot žival, ¹⁰³ ali te, ki so neprištevni, ¹⁰⁴ se odvrne od prisege.« ¹⁰⁵

Tudi drugi člen (ali člena 2 in 7a po UP) nima predloge v Eklogi, niti dokazanega izvora. V členu je razloženo zaslišanje prič, nepogrešljiv del sodnega postopka, ki je bil splošno razširjen v tedanjem evropskem pravu. To velja tudi za tri temeljna pravna pravila, ki imajo osrednjo vlogo v drugem členu: zavrnitev pričanja zgolj ene priče, pogoji, ki prepoznavajo osebo kot (ne)sposobno za pričanje, in določbe o krivem pričanju in krivi prisegi kot kaznivih dejanjih. Dosedanje ugotovitve so pokazale, da ima drugi člen malo skupnega z bizantinskim pravom in preostalimi vzhodnimi vplivi, tako da so se marsikateri raziskovalci – med njimi prevladujejo češki zgodovinarji in zagovorniki panonske teorije – v iskanju virov pričeli spogledovati z zahodnim pravom. Ta vidik je ostal še precej nedodelan, tako da bodo v ospredju tega poglavja predlogi, ki kažejo na podobnost germanskega, predvsem frankovskega in langobardskega prava, z drugim členom ZSL.

Najprej je smiselno izpostaviti zakonike in druge vire, ki jih ni mogoče povezati z drugim členom. Ekloga ima sicer celotno 14. poglavje posvečeno pričam, ki pa ima vsebinsko malo skupnega z drugim členom ZSL. Deveti člen v tem poglavju ne dovoljuje pričanja iz osebnih zamer, vendar obenem omenja tudi podkupnine, ki se v ZSL ne omenjajo. *Lex Dei* se v osmem poglavju O lažnem pričanju (*De falso testimonio*) vsaj v uvodnem delu ujema z drugim členom s kaznovanjem lažnega pričanja po talionskem načelu (*Lex talionis*), vendar se tukaj podobnost konča. Bavarski zakonik *Lex Baiuvariorum* vsebuje izključno prvine starega germanskega prava, kot so prisežniki, katerih vpliv je odvisen od njihovega premoženja, in sodni dvoboj z orožjem. ¹⁰⁶ Zakonik očitno nima ničesar skupnega z drugim členom ZSL. V Justinijanovem zakoniku je celotno

¹⁰² Manjkajoči del v prevodu.

¹⁰³ »žitije skotško« se nanaša na spolno sprevrženost.

¹⁰⁴ »O sebe nepobedimi« ima predvidoma za osnovo stsl. *br̃dēnije* (lat. *vigilantia*; Miklošič, *Lexicon*, str. 49). Dobesedno »o sebi se ne zavedati«.

¹⁰⁵ Deli prevoda drugega člena so prevzeti po odsekih, ki jih je v doktorski disertaciji »Ritus gentis« Slovanov v vzhodnih Alpah: Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva že prevedla Katja Škrubej; »V kakršnikoli pravdi ... in ovaditeljem«, Škrubej, »Ritus gentis«, str. 133 in 139; »O pričah... njegovo sodbo«, str. 133.

¹⁰⁶ *Lex Baiuvariorum*, XVI,1-2, 5.

20. poglavje v 4. knjigi namenjeno pričam. Zanje je odrejeno, da morajo biti iskrene (4.20.5), imeti dober ugled in da v preteklosti niso kršile zakona (4.20.9; 4.20.11). V poglavju se tudi omenja, da sodnik ne bo sprejel pričanja ene osebe (4.20.9). Podobnosti so vendarle zgolj v splošnih načelih. Po sestavi besedila se ti členi povsem razlikujejo od obravnavanega člena kot tudi po preostali vsebini.¹⁰⁷

Zagovorniki bolgarske teorije so drugi člen ZSL pojasnjevali s poglavjema 84 in 86 v RNP.¹⁰⁸ 84. poglavje, ki predlaga milost za lažno pričanje, ni toliko pomembno zaradi prevelikih vsebinskih razlik med obema viroma. Več pozornosti si zasluži 86. poglavje, iz katerega je razvidno, da se je v prvi bolgarski državi, najverjetneje po ohranjeni pravni zapuščini Krumovih zakonov,¹⁰⁹ zasliševalo priče z uporabo mučenja, da se izsili priznanje.¹¹⁰ V poglavju se nasprotuje takšnemu sodnemu postopku,¹¹¹ namesto tega se predlaga uvedba sojenja s tremi pričami ali očiščevalna prisega.¹¹² Z vidika bolgarske teorije je bil drugi člen ZSL spisan pod vtisom jasnega nasprotovanja rimske Cerkve mučilnemu načinu izpraševanja, kar bi tudi pojasnilo spremenjen način dokazovanja krivde na podlagi zasliševanja prič v tem členu. V bolgarski državi naj bi torej uvedli sodni postopek, ki je opisan v drugem členu ZSL, zapisane besede papeža Nikolaja v 86. poglavju pa bi tudi lahko pojasnile, zakaj so epitimije v ZSL nadomestile telesne kazni.¹¹³ Pomanjkljivosti RNP kot vira za ZSL so že bile obravnavane v poglavju o bolgarski teoriji.

Raziskovalce, ki so v drugem členu ZSL iskali zahodne pravne vplive, lahko razdelimo v dve skupini. Prva je v členu prepoznala sinodalna sodišča, ki predstavljajo osnovo za panonsko teorijo,¹¹⁴ druga knežja sodišča, ki so delovala po načelih zahodnega prava, s čimer bi lahko nastanek zakonika umestili v Velikomoravsko. V drugi skupini izstopata Vašica, ki je drugi člen pojasnjeval s svetopisemsko vsebino,¹¹⁵ in Prochazka, ki je iskal in navedel tri člene iz langobardskega prava in kapitularijev.¹¹⁶ Iskanje virov v zahodnem pravu je sicer precejšnji problem, ker ni jasno, kakšen dostop sta imela Ciril in Metod do tega gradiva.¹¹⁷

¹⁰⁷ V členu 4.20.9 se denimo omenja senatorski položaj, v členu 4.20.11. pa stroške sodnega postopka.

¹⁰⁸ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*, str. 27 in 202; Andrejev, *Novi proučevanja*, str. 45; Milov, *Novo issledovanie*, str. 53.

¹⁰⁹ Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 373.

¹¹⁰ ... *asseritis apud vos, quod iudex caput eius verberibus tundat et aliis stimulis ferreis, donec veritatem depromat, ipsius latera pungat ...* (RNP, 86).

¹¹¹ ... *Relinquitte itaque talia et quae hactenus insipientes exercuistis medullitus execramini ...* (RNP, 86).

¹¹² ... *aut tribus testibus convictus poenae succumbit aut, si convinci non potuerit, ad evangelium sacrum quod sibi obicitur minime commisisse iurans absolvitur...* (RNP, 86).

¹¹³ Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*, str. 28, 103–104 in 201.

¹¹⁴ Sinodalna sodišča so obravnavana pod poglavjem o Panonski teoriji, kot tudi vpliv zahodnega prava na celotno sestavo ZSL z vsemi členi.

¹¹⁵ Vašica, *MMFH*, str. 155 in 160.

¹¹⁶ Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 373–374.

¹¹⁷ Za Justinijanov zakonik denimo ni težko razumeti, da sta bila solunska brata seznanjena z njegovo vsebino, ali kakšen bolgarski učenjak z RNP, pri kapitularijih pa je to vse prej kot očitno. V raziskavah o kapitularijih ostajajo odprta vprašanja o tem, kakšen je bil njihov vpliv, v kakšnem obsegu so se širili, za nekatere izmed njih pa ni znanega niti avtorstva niti

Prvi odstavek drugega člena ZSL je sestavljen po dveh pravnih načelih, ena priča ne predstavlja dokaza (*unus testis, nullus testis*¹¹⁸) in storilca doleti takšna kazen, kot je bilo njegovo dejanje, t. i. talionsko načelo (*lex talionis*). Načelo nezadostnosti ene priče je splošno razširjeno načelo v zgodnj srednjeveškem evropskem pravu, ki se pojavlja v posrednih oblikah z določenim številom prič¹¹⁹ ali v neposredni obliki.¹²⁰ Zaradi razširjenosti načela je težko predlagati besedilo, ki bi lahko vplivalo na njegov nastanek. Tega pa ni mogoče trditi za talionsko načelo, ki se ne more obravnavati kot običajna oblika kazni, kajti za kršitve postopka zaslišanja prič v tedanjem evropskem pravu namesto talionskega načela prevladujejo denarne ali telesne kazni. V Eklogi je denimo za sporno pričanje predpisano bičanje (XIV. I.), v germanskem pravu pa je ena izmed najpogostejših kazni za kršitev postopka oz. krivo pričanje odsek (desne) roke.¹²¹ Talionsko načelo, ki je skupaj z denarno kaznijo kot oblika kazni omenjeno še v drugem odstavku drugega člena, se v *Lex Dei* pod osmim poglavjem o lažnem pričanju v uvodnem delu citira po Mojzesu, in, seveda, navaja kot osrednja kazen v Devteronomiju za krivo pričanje (Dt. 19,19-21). Na tej točki se je treba vrniti k že omenjenemu predlogu Vašice o vplivu Mojzesovih zakonov na ZSL, ki pride prav v drugem členu do največjega izraza.¹²² V Devteronomiju sta v poglavju o pričah (19) navedeni obe pravili *unus testis, nullus testis* (Dt. 19,15) in talionsko načelo (Dt. 19, 19-20). Poglavje je med poglavjema o krivih in pravih prerokih (Dt. 18) in pravilih za vojno (Dt. 20), kar se tematsko ujema z zaporedjem prvih treh členov v ZSL. Najbolj očitna povezava s svetopisemsko vsebino je zadnji stavek v prvem odstavku drugega člena ZSL, da »tako veleva božji zakon in kdor ga ne upošteva, naj bo preklet«. Poglavje v Devteronomiju o pričah se sicer v precejšnji meri razlikuje od drugega člena ZSL, kar je glede na to, da je prvi zasnovan na verski in drugi na pravni vsebini, pričakovano. Kljub vsemu predstavlja trenutno najboljše pojasnilo za prvi odstavek drugega člena.

Drugi odstavek drugega člena ZSL opisuje podrobnosti postopka zaslišanja

---

kraja nastanka; Possel, *Authors and recipients*, str. 253–274. Še težje je ugotoviti, ali je kateri dosegel Cirila ali Metoda. Prochazka sicer izrazi prepričanje o Velikomoravski kot kulturnemu središču z nezanimljivim številom tujih del, vendar v zvezi z zahodnimi viri ostane le pri ideji za razmislek; Prochazka, *Le Zakon“ sudnyj“*, 1967, str. 374.

¹¹⁸ Ganev, *Zakon soudnyj ljud“m“*, str. 188.

¹¹⁹ Že v Salijskem zakoniku (*Lex Salica*) se omenja 3 zaprisežene (XLVL.) in 12 zapriseženih prič (LVI.).

¹²⁰ Primer v Justinijanovem zakoniku je bil že omenjen; *De testimonio unius hominis non accipiendo. Ut testimonium unius hominis non accipiatur ...*, *Benedicti capitularia*, knjiga 1, 314; *Ut propter unius testimonium nullus condemnetur. Ad unius testimonium nullus condemnetur ...*, *Benedicti capitularia*, knjiga 2, 40.

¹²¹ *Si quis periurium fecerit, nulla redemptionem ei facere liceat, nisi manum perdat ...*, Karoli Magni capitularia (KMC), Capitulare a. 779, 10; *Si quis autem post hoc in periurio probatus fuerit, manum dextera se perdere sciat; ...*, KMC, Capitulare Aquisgranense a. 802, 36; *Ut nullus se periurare praesumat. Et si fecerit, sicut in anterioribus capitulis mandat est, manum perdat aut redimat*, KMC, Capitulare Noviomagense duplex a. 808, 4; *De eo, qui periurium fecerit, ut nullam redemptionem solvat, sed manum perdat...* *Benedicti capitularia*, knjiga 1, 196.

¹²² Vašica, *K otázce pívodu*, str. 16; Vašica, *MMFH*, str. 155 in 160; Prochazka, *Le Zakon“ sudnyj“*, 1967, str. 373.

prič. Obravnavan bo z vidika germanskega prava, ker členu še ni bila natančneje pripisana predloga. Osrednji namen člena je preprečiti, da bi stranka v postopku postala žrtev lažnega pričanja ali krive prisege. Obe kršitvi sta splošno prepoznani kot kaznivo dejanje in zato nepogrešljivi člen v zgodnj srednjeveškem evropskem pravu.¹²³ V frankovskem pravu sta obravnavani kot »najresnejše zlo«,¹²⁴ stališče, ki se lahko izsleda in tudi povezuje s svetopisemskim izročilom oz. Mojzesovimi zakoni.¹²⁵ Kršitvi navadno spremljajo preostali pogoji, na podlagi katerih se lahko prepozna (ne)spособnost priče, kot so poštenje/resnicoljubnost, pobožnost, uglednost in nepristranski odnos do obtoženega. Pogoji, da je oseba prepoznana kot nesposobna za pričanje, pa so: sporna preteklost priče, ki vključuje lažno pričanje, kazniva dejanja, spolna sprevržnost, in neprištevnost. Izmed omenjenih pogojev je ob lažnem pričanju, ki je že bilo omenjeno, v frankovskem, alemanskem in langobardskem pravu lahko najti skorajda vse pogoje: poštenje in pobožnost,¹²⁶ uglednost,¹²⁷ nepristranski odnos do obtoženega,¹²⁸ predhodna kaznovanost¹²⁹ in

¹²³ V Eklogi, Lex Dei in Justinijanovem zakoniku je celotno poglavje namenjeno takšnim oblikam kršitev. V frankovskem in langobardskem pravu imata neprekinjeno zapuščino v celotni zbirki pravnih besedil. Pogosto je odločba usmerjena zoper lažno prisego in krivo pričanje in se dejanje samo prepozna za kršitev (... *Ut nullus se praesumat periurare, aut falsum testimonium dicere*, KMC, Capitula a missis dominicis edita, 6; *De falsis testibus ut non recipiantur*, KMC, Capitula minora, 21; ... *De falsis testibus praecipimus ut non recipiantur*. Ansegisi abbatis capitularium collectio, knjiga 3, 41, 397–450).

¹²⁴ *Volumus atque praecipimus, ut omnes a falso testimonio se abstineant, scientes et hoc gravissimum scelus esse ...*, Benedicti capitularia, knjiga 3, 252; ... *et usum periurii omnino non permittant, qui hoc pessimum scelus christiano populo auferre necesse est ...*, KMC, Capitulare Aquisgranense a. 802, 36.

¹²⁵ ... *et ab ipso Domino in monte Synai prohibitum, dicente eo: Non falsum testimonium dixeris. Sive: Falsus testis non erit impunitis.*, Benedicti capitularia, knjiga 3, 252.

¹²⁶ Poštenje in pobožnost kot pogoja, da se sprejme zaprisega. ... *Nam si ex utraque parte plures sint, veraciores atque religiosiores et honestiores elegantur, qui sacramento suo confirment testimonium*, ..., Benedicti capitularia, knjiga 1, 314; Osebi se prepove zaprisega, če se dvomi o njeni veri. *De his, qui in recta fide suspecti sunt, in accusationem sacerdotum vel testimonium non suscipiendis. Ut omnes, qui in fide Christi catholica suspecti sunt, in accusatione sacerdotum vel testimonio humano dubii habeantur, nec recipiantur*, Benedicti capitularia, knjiga 3, 176.

¹²⁷ Dobri ugled kot pogoj za zaprisego. ... *tales eligantur, quales optimi in ipso pago inveniri possint ...*, Ansegisi abbatis capitularium collectio, knjiga 3, 78; *Testis vero ipsi tales sint, quorum opinio in bonis precellat operibus, et quibus fides amittitur, vel quibus princeps aut euis iudices credere possent*, Prochazka, *Le Zakon* "sudnyj", 1967, str. 374 po Lituprandi Legum, 8.II.

¹²⁸ Sovražni odnos in (ali) pretekla sovražna dejanja med obema stranema: *Excepto illo, qui gravem inimicitiam cum ipso, qui pulsatur, commissam habet, id est, si ei plagam fecerit, aut in morte eius consenserit, aut res suas alii thingaverit, ipse non potest esse sacramentalis, quamvis proximus sit, eo quod inimicus et extraneus esse invenitur; ...*; Prochazka, *Le Zakon* "sudnyj", 1967, str. 374 po Edictum Rotharis, 365.

¹²⁹ Omemba preteklih kaznivih dejanj, kot sta umor ali kraja, se navaja kot razlog za prepoved zaprisege. *De eo, qui saepe interpellatus est ante iudicem de qualicunque evidenti causa et convictus fuerit, ne ad iuramentum permittatur. ... aut de homicidio, aut de furto, aut de aliquo neglectu, quod illi testantur qui boni testimonii sunt in plebe, non periuratores, nec fallaces, nec pecuniarum acceptores, sed veritatem volunt dicere ...*, Leges Alamannorum XLIII.; ... *Placuit et testes non admittantur, qui sunt socii criminis, nec infames nec calumniatores vel caeteri, quos canon et lex prohibet*. Benedicti capitularia, knjiga 1, 309; Dober ugled in nekaznovanost kot pogoj za pričanje. *Optimi quique in pago vel civitate in testimonium adsumantur, et cui is contra*

spolna sprevrženost.¹³⁰ Pomensko je z drugim odstavkom drugega člena najbolj soroden člen iz ohranjenih zakonov Ludvika Pobožnega, ki so vključeni v *Liber legis Langobardorum*.¹³¹ V členu je opisan postopek zaslišanja prič, da se presodi njena sposobnost, navedeni pa so tudi pogoji, ki jih mora prič izpolnjevati. Pogoji so v veliki meri enaki tistim in tudi sledijo vrstnemu redu, ki je naveden v drugem členu ZSL: *Si illi testes nec boni, nec veri sint, et receptibiles; vel si habeat meliores, quos velit contra illos opponere /.../*.¹³² Postopek zasliševanja prič v germanskem pravu se lahko prav tako primerja z opisom v drugem členu ZSL. Naloga kneza in sodnikov (*Com(it)es/princeps et (eorum) iudices*) je, da pred zaslišanjem preverijo, ali prič izpolnjujejo pogoje oz. ali so sposobne ali nesposobne za pričanje, in nato določijo osebe, ki lahko sprejmejo zaprisego. V germanskem pravu so postopki navadno opisani bolj podrobno, z dodano dolžnostjo kneza, da preišče tudi svoje sodnike in postopanje v primeru zamenjave prič.¹³³ Na podlagi takšnih primerjav sicer ni mogoče sklepati o kakršnikoli neposredni povezavi, ker imajo posamezni členi premalo skupnega z ZSL, vendarle pa je iz navedenih členov razvidno, da se lahko sestava celotnega sodnega postopka v ZSL razlaga z načeli germanskega prava. Glede na to, da so podobnosti med drugim členom ZSL in vzhodnimi vplivi skromne, se zdi verjetno, da se je pisec zakonika pri zamisli sodnega postopka, vsaj pri drugem členu, zgledoval po germanskem pravu.

V drugem odstavku drugega člena je določeno število prič v manjših in večjih sporih, ki mu je težko pripisati kakršnokoli predlogo. Prochazka je ta del primerjal s številom prič v germanskih zakonikih, vendar v samem številu prič (3 – 7 – 11)

---

quem testimoniare debent nullum crimen possit indicere; Prochazka, *Le Zakon'' sudnyj'*, 1967, str. 374; KMC, Capitula quae in lege Salica mittenda sunt, 11. Prepoved pričanja v primeru, da je prič v preteklosti že krivo prisegla: *Et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit posthaec, nec ad sacramentum accedat, nec in sua causa vel alterius iurator existat*, KMC, Capitulare ecclesiasticum a. 789, 52;

¹³⁰ Spolna sprevrženost resda ni navedena na takšen način kot v drugem členu ZSL, temveč se zgolj pojavi z naštevanjem, ob krivi prisegi in lažnem pričanju. *Similiter decrevimus, ut laici homines legitimi vivant et diversis fornicationis non faciant et periurias in ecclesia non consentiant et falsi testimoniis non dicant ...*, Pippini principis capitulare Suessionense 744, 4. Edini primer, kjer se vključuje v obliki »adulteri«, je v vseh zločinih, ki prepovedujejo osebi, da sprejme prisego. *Ut illi, qui diversis sceleribus implicati sunt, ad testimonium non admittantur. Homicidae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri et qui raptum fecerint vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque decurrerint, nullatenus erunt ad accusationem vel ad testimonium admittendi*. Benedicti capitularia, knjiga 2, 397.

¹³¹ *Leges Ludowici Pii imperatoris*, 15.3

¹³² Citirani del besedila se ponovi v dveh oblikah: ... *Tunc adversarius interrogetur: Si illi nec boni .... Si dixerit: illi testes nec boni, nec veri sunt, nec receptibiles; et ego habeo meliores, quos velit contra illos opponere*. ... *Leges Ludowici Pii imperatoris*, 15.3.

¹³³ *Volumus etiam atque iubemus, ut comites et eorum iudices non dimittant testes habentes mala fama testimonium perhibere, sed tales eligantur qui testimonium bonum habeant inter suos pagenses. Et primum per ipsos iudices inquirantur, et sicut ab aliis iudices rectius inquirere potuerint, ita faciant, non voluntas malorum hominum assensum praebentes ...*, KMC, Pippini capitulare Langobardicum a. 802, 12; *Ut nullus testes mittere in iudicium praesumat, sed comes hoc per veraces homines circa manentes per sacramentum inquirat; ut sicut exinde sapiunt, hoc modis omnibus dicant*, KMC, Capitulare Noviomagense Duplex a. 808, 3.

ni našel pojasnila.¹³⁴ Številu prič so veliko pozornosti namenili tudi zagovorniki Panonske teorije, na čelu s Schmidom, ki so v drugem členu prepoznali sinodalne priče (*testes synodales*) in s tem tudi mešana sodišča, ki so obstajala samo v zahodnem pravu.¹³⁵ To vprašanje bo obravnavano v naslednjem poglavju.

Panonska teorija

Heinrich Felix Schmid, profesor za slavistiko in zgodovino Vzhodne Evrope, je leta 1951 v krajšem članku kot prvi predlagal, da bi ZSL lahko izviral iz Spodnje Panonije.¹³⁶ Njegovo stališče je izhajalo iz dejstva, da je zakonik vseboval dve vrsti kazni, posvetne in cerkvene, ki sta se v nekaterih členih tudi sočasno dopolnjevali.¹³⁷ Takšen način odrejanja kazni bi po njegovem mnenju lahko deloval samo v mešanih sodiščih (*tribunalia mixta*), katerih člani so bili tako posvetni kot cerkveni predstavniki.¹³⁸ Zakon, ki istočasno vključuje tako posvetne kot cerkvene kazni za določene zločine in enači moralni in družbeni red, bi lahko bil vpeljan izključno v družbi, v kateri so duhovniki člani sodišč. Sodni postopek, v katerem so si knezi in škofje delili sodno oblast, pa je bil značilen predvsem za karolinško in bavarsko pravo. Schmid podkrepljuje svojo razlago z *Lex Alamannorum* in *Lex Baiuvariorum*, v katerih prepoznava prednost božjega zakona pred svetno zakonodajo,¹³⁹ to poveže z uvodnim stavkom prvega člena v ZSL o »božjem zakonu« in pojasnjuje, kako je iz zakonika razvidna potreba po njegovi izpopolnitvi z uvedbo cerkvenih zakonov.¹⁴⁰ V nadaljevanju članka navaja nekatere zgodovinske dogodke, kot je denimo sinoda v Aschheimu na Bavarskem iz leta 756, na kateri so škofje sklenili, da sodni zbori (*placitum*) ne bodo več izvedeni brez prisotnosti duhovnika.¹⁴¹

Mešana sodišča niso bila poznana v vzhodnem pravu in to naj bi pomenilo, da je bil ZSL lahko spisani le na ozemlju, kjer so takšna sodišča tudi delovala. Z vidika Panonske teorije torej v Spodnji Panoniji, ki je bila v frankovski oz. bavarski pravni sferi.¹⁴² Po Schmidovem razmišljanju je zakonik spisal Metod v Spodnji Panoniji na dvoru in pod okriljem kneza Koclja. Za potrebe sodišč, katerih člani

¹³⁴ Prochazka, *Le Zakon'' sudnyj'*, 1967, str. 373–374.

¹³⁵ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 402.

¹³⁶ Prav tam, str. 398–403.

¹³⁷ Sedmi člen ZSL je primer takšnega dopolnjevanja: Za prešuštvovanje z nuno se po posvetnem zakonu odreže nos, in po cerkvenem zakonu za 15 let predloži post. (*Blęduštjumu čerņsju po zakonu ljudьskomu nosъ jemu uręzajutъ, a po съrъkvъnomu zakonu postъ ѓ lętъ da prelagajetъsja jemu* (ZSL, NP, 7)).

¹³⁸ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 401.

¹³⁹ *Lex Alamannorum*, ki je delno vplival tudi na nastanek *Lex Baiuvariorum*, ima ob zvišani avtoriteti Cerkve z ZSL skupne tudi nekatere vsebinske podobnosti, kot so kazni za kršenje pravice do zatočišča v cerkvi (NP, 18).

¹⁴⁰ Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71; Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 402.

¹⁴¹ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 401–402.

¹⁴² Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 70–71.

so bili tudi cerkveni predstavniki, naj bi Metod pri prepisovanju teksta iz Ekloge in preostalih morebitnih virov nadomestil del posvetnih kazni za cerkvene oz. spokorniške kazni, z namenom, da bi zvišal cerkvena pooblastila znotraj sodne oblasti. Schmid je pri dokazovanju svoje teorije trdil, da za prva dva člena ZSL ne obstaja rimska in bizantinska zakonodaja, ki bi ju lahko pojasnila. Del drugega člena, ki predpisuje število prič za manjše in večje spore, je navedel kot dokaz za sinodalne priče (*testes synodales*), ki so v karolinškem obdobju v mešanem sodstvu zamenjale skabine.¹⁴³

Pri panonski teoriji je treba obravnavati tri vidike teorije: sinodalne priče, zahodne vplive v ZSL in njen položaj v mednarodnem zgodovinoписju.

Postopek za določitev sinodalnih prič je potekal tako, da so škofje na sinodi izbrali sedem prič, ki so imele dober značaj (zreli, plemeniti in iskreni) in ki so morale zapriseči.¹⁴⁴ Mešana sodišča so torej s pomočjo sedmih izbranih posvetnih prič oz. porotnikov vodili kot sodniki škofje. Postopek ima vsekakor nekatere skupne točke z drugim členom ZSL, kot je ujemanje enega izmed navedenih števil prič,¹⁴⁵ značaj prič in zahtevana zaprisega. Kljub temu je povezava med drugim členom ZSL in mešanimi sodišči nepričljiva. Osrednja težava je razvidna iz zgodovine raziskav. Schmidov članek je bil vključen v razpravo med češkimi in bolgarskimi zgodovinarji kot ena izmed novih teorij, ki bi lahko pojasnila nastanek zakonika. Panonska teorija je bila obravnavana v različnih obsegih, vendar je kritika ugotavljala, da nikjer v drugem členu niso omenjena mešana sodišča ali sinodalne priče.¹⁴⁶ Zgodovinarji so ob tem izpostavili, da bi od mešanih sodišč, ki so sestavljena tako iz cerkvenih kot posvetnih predstavnikov, pričakovali, da bo kazen zajemala tako posvetno kot cerkveno plat.¹⁴⁷ To pa ne velja za vse člene v ZSL, kajti v nekaterih dvojnih kazni ni, temveč so predpisane le posvetne kazni,¹⁴⁸ kar ni skladno z naravo mešanih sodišč. Za cerkvene kazni pa seveda tudi ni nujno, da bi jih lahko odredila zgolj sodišča, ki jih zagovarjajo z vidika Panonske teorije. Izpostaviti je mogoče še nekatera težko razložljiva dejstva, ki zavračajo možnost sinodalnih prič. V drugem členu ni nobene omenbe cerkvenih predstavnikov, temveč se omenjata zgolj knez in sodnik, kar je lažje razložiti s kakšno obliko knežjega sodišča. Kot je bilo

¹⁴³ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 402–403.

¹⁴⁴ *Cap. 2 de juratoribus synodi (testibus synodalibus): Episcopus in synodo residens, post congruam allocutionem septem ex plebe ipsius parochiae, vel eo amplius aut minus, prout viderit expedire, maturiores, honestiores, atque veraciores viros in medio debet evocare, et allatis sanctorum pignoribus unumquemque illorum tali sacramento constringat*; Gieseler, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, str. 332.

¹⁴⁵ V zvezi s številom prič se lahko navede že omenjene raziskave Prochazke, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 373–374. Eno izmed treh števil torej tudi v tem primeru ne zadošča, da se sprejmejo zaključki o vrsti prič.

¹⁴⁶ Andrejev, *Javljaetsja*, str. 22; Vašica, *K otázce původu*, str. 18; Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 50; Vašica, *MMFH*, str. 152; Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm'*, str. 98–99; Prochazhka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 135.

¹⁴⁷ Andrejev, *Novi proučvanija*, str. 50–51; Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 132.

¹⁴⁸ Za posilstvo so denimo predpisane le posvetne kazni. (*Priložise djevici djevoju v pustě městě nudmi, ide že ne mogyi budet' kto pomogyi, da prodast'se, a iměnyje jeho dast'se djevici.* (ZSL, NP, 11)).

pojasnjeno že v poglavju o drugem členu, je tudi večja verjetnost, da se celoten člen nanaša na prisežnike kot na porotnike.¹⁴⁹

Vpliv in prisotnost zahodnih pravnih pojmov v ZSL bosta na tej točki obravnavana še z vidika Panonske teorije. Ruski zgodovinar Nikolaj S. Suvorov je bil prvi, ki je v ZSL prepoznal in zagovarjal zahodne vplive oz. vplive latinskih penitencijalov in langobardskega prava, čeprav je svoje ugotovitve zaradi tedanjega skromnega stanja raziskav napačno povezoval z odgovori, ki jih je papež Nikolaj I. posredoval Borisu I. Precej verjetno je, da je Schmid svojo teorijo razvil na podlagi ugotovitev Suvorova, s to razliko, da je v zahodnih vplivih videl povezavo s Spodnjo Panonijo.¹⁵⁰ Schmid in Grafenauer sta predlagala dva vira, ki bi lahko vplivala na ZSL, *Lex Baiuvariorum* in poznoantični zakonik *Lex Dei (Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum)*. Prvi je že bil omenjen in edino kar povezuje *Lex Baiuvariorum* z ZSL, je težko otipljiva ideja o povečani cerkveni vlogi v obeh zakonikih,¹⁵¹ kar ne zadošča, da bi lahko govorili o neposredni podobnosti med zakonikoma. Drugi zakonik, *Lex Dei*, je primerjal Grafenauer, ki je trdil, je med obema zakonikoma očitno povezava v zaporedju členov.¹⁵² Podobno je že Vašica predpostavil, da *Lex Dei* sledi določenemu vrstnemu redu, ki ga je možno prepoznati v ZSL.¹⁵³ Ob podrobnejši primerjavi postane razvidno, da so odstopanja že v sami primerjavi zaporedja členov. V *Lex Dei* opisuje denimo 13. člen (*De Termino Amoto*) nedovoljeno premikanje mejnih oznak, medtem ko v ZSL ta člen ne obstaja. Pravzaprav je Prochazka že obravnaval vpliv *Lex Dei* na ZSL in na podlagi številnih odstopanj prišel do zaključka, da je med obema zakonikoma preveč neujemanj.¹⁵⁴

Pojasnjevanje ZSL z zahodnimi vplivi ima pomanjkljivost v samem pristopu. Izhaja iz napačnega razumevanja, da se območje, od koder naj bi izhajal uporabljen vir, nujno razlaga kot kraj nastanka zakonika. Že Suvorov si je zamislil, kako bi lahko zahodni zakoniki prešli v bolgarsko državo, kasnejši bolgarski zgodovinarji pa so tudi priznavali, da je v ZSL možno prepoznati vpliv zahodnega prava in obenem niso videli razloga, da si pisec zakonika ne bi mogel izposoditi nekaterih

¹⁴⁹ Enako mnenje v Avenarius, *Die byzantinische Kultur*, str. 105; V nasprotovanju mešanim sodiščem je nadvse prepričljiv Ganev, ki je mnenja, da za sinodalne priče ni mogoče, da so lažne priče, temveč so lahko samo slabi sodniki, kot tudi da so bolj uradne narave, kot je to navedeno v drugem členu; Ganev, *Zakon soudnyj ljud 'm'*, str. 99.

¹⁵⁰ Ob koncu 20. stol. je med dvema ruskima zgodovinarjema, Nikolajevim S. Suvorovom in Aleksejem S. Pavlovom, potekala razprava o vplivu zahodnih pravnih elementov na zgodnjerednjeveško slovansko pravo. Suvorov je med zahodnimi vplivi največjo vlogo pripisoval Merseburškemu penitencijalu (*Poenitentiale Merseburgense*), slovanskemu prevodu latinskih penitencijalov »Zapovedi svetih očetov« (*Zapovědi svętyichъ otcъ*) in langobardskemu pravu – predvsem Ediktu kralja Rotharja (*Edictum Rothari*). Glede na to, da je v tem času imela veljavo edino bolgarska teorija nastanka ZSL, je Suvorov prepoznal papeža kot najverjetnejšega posrednika teh dokumentov Bolgarom. Podobnosti s Schmidovim člankom so razvidne predvsem v stališču do sinodalnega sodstva s sinodalnimi pričami, katerega Suvorov prepoznava v drugem členu ZSL in mu pripisuje zahodnoevropski izvor, tako kot kasneje Schmid; Suvorov, *K voprosu*.

¹⁵¹ Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71.

¹⁵² Po njegovem mnenju je tri četrtine členov iz *Lex Dei* sorodnih z ZSL. *Lex Dei* 4-6= ZSL 4-13; 12 = 14-15; 8-9 = 16-20; 10-14 = 21-30; Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71.

¹⁵³ Vašica, *K otázce původu*, str. 14.

¹⁵⁴ Prochazka, *Le Zakon " sudnyj "*, 1968, str. 137–138

uporabnih pravnih načel, ki niso izhajala z bolgarskega področja.¹⁵⁵ To še toliko bolj velja za Panonsko teorijo, kajti tako Spodnja Panonija kot Velikomoravska sta bili pod vplivi bavarskega in frankovskega prava.¹⁵⁶ Grafenauer je sicer v zvezi s tem trdil, da je bil dovolj močan vpliv frankovskega prava le v Panoniji, frankovska oblast pa na Moravskem ni bila dovolj trdno vzpostavljena in da je to razlog, da je Panonska teorija verjetnejša od Moravske teorije.¹⁵⁷ Takšna razlaga je težko dokazljiva, kot je tudi vprašljiva povezava med stopnjo frankovske oblasti v neki slovanski kneževini in nastankom zakonika.

Schmidov članek velja za temeljno delo Panonske teorije. Skupaj s člankom Vašice je bil deležen precejšnje mednarodne pozornosti, kot eden izmed prispevkov, ki so na novo obudili zanimanje za vprašanje nastanka ZSL, ki se do Schmidovega članka ni zdelo sporno zaradi prevladujoče Bolgarske teorije. V slovensko zgodovino sta Schmidovo teorijo prenesla Sergij Vilfan in Bogo Grafenauer. Vilfan je v svojih delih sicer navajal kot verodostojne vse tri omenjene teorije, a je panonski namenjal največ pozornosti.¹⁵⁸ Grafenauer pa je menil, da največ razlogov govori za Panonsko teorijo in je skušal to tudi argumentirati.¹⁵⁹ Mednarodno zgodovino je bilo do Panonske teorije precej manj prizanesljivo. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja so Schmidove predloge zavrnili vsi tedanji zgodovinarji, ki so preučevali ZSL. Najpodrobneje jo je zavračal Vladimir Prochazka.¹⁶⁰ V kasnejših letih je njen ugled načelo delo dveh ameriških zgodovinarjev, v katerem sta Panonsko teorijo postavlja ob bok ruski in srbski, ki sta povsem izmišljeni.¹⁶¹ V skrajnih primerih se ji s preveliko ostrino pripisuje duh nasprotovanja, nacionalizem in pomanjkanje kritičnega pristopa.¹⁶² Ne nazadnje je treba omeniti tudi Schmidovo stališče do preostalih teorij. Opredelil se je predvsem do Bolgarske teorije, ki ji je nasprotoval, ker si v okviru bolgarske države ni predstavljal delovanja mešanih sodišč.¹⁶³ Njegovo stališče do moravske teorije je razvidno iz ene izmed zadnjih objav pred smrtjo, v kateri iz enakih razlogov nasprotuje bolgarski in makedonski teoriji, vendar priznava, da je bil vpliv bavarske Cerkve za delovanje mešanih sodišč dovoljšen tako v Panoniji kot tudi na Velikomoravskem. S tem pa tudi prepoznava obe teoriji za verodostojni.¹⁶⁴

¹⁵⁵ Prav tam, str. 133.

¹⁵⁶ Prochazka je že opozoril na to, da je bilo v moravski regiji, ki je imela razvito kulturo, ohranjeno precejšnje število tujih literarnih del, kot tudi dokazoval zahodni vpliv z odkritjem številnih cerkev zahodnega tipa na Velikomoravskem; Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1967, str. 374; Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 125. Vašica je zagovarjal in z viri dokazoval, da so že v 9. stoletju na Velikomoravskem obstajala sinodalna sodišča, ki so bila prevzeta po germanskih sodiščih; Vašica, *K otázce původu*, str. 9–10.

¹⁵⁷ Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 71.

¹⁵⁸ Vilfan, *Le tradizioni locali*, str. 371–372; Vilfan, *Uvod*, str. 62.

¹⁵⁹ Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*, str. 70–71.

¹⁶⁰ Prochazka, *Le Zakon "sudnyj"*, 1968, str. 112–150.

¹⁶¹ Dewey in Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem*, ix.

¹⁶² Petkov, *The Voices*, str. 553.

¹⁶³ Schmid, *La legislazione bizantina*, str. 401.

¹⁶⁴ Schmid, *Kaiser Konstantins Gesetz* str. 1140.

Zaključek

Členi ZSL nakazujejo, da je avtor pri pisanju in sestavi zakonika uporabil širok obseg pravnih vsebin, tako z bizantinskega kot z zahodno-latinskega prava. Za določbe zoper poganstvo se je pisec v prvem členu najverjetneje zgledoval po bizantinskem pravu – Teodozijeve ali Justinijanove zakoniku. Drugi člen o pričah v sodnem postopku ima veliko skupnega z germanskim, predvsem langobardskim pravom, ob tem, da je v določenih delih člena razvidna svetopisemska vsebina. Glede na to, da do sedaj še ni bila prepoznana predloga, iz katere bi drugi člen ZSL neposredno prevzemal, obstaja resna možnost, da je pisec svojo predlogo ali predloge prilagodil in redigiral za sestavo omenjenih dveh členov.

V metodološkem oziru ni verjetno, da bo samo primerjava teh dveh členov s poznoantičnimi in zgodnjerednjeveškimi viri privedla do ugotovitve o nastanku zakonika. Panonska teorija ni bila dovolj prepričljivo predstavljena, da bi zdržala kritiko, kar pa ne izključuje možnosti, da je bil zakonik spisan v Spodnji Panoniji. V prid ji je jezikovni vidik, ki kot osnova za moravsko teorijo ne izključuje panonske teorije.¹⁶⁵ V sodobnem zgodovinopisju ima največ pristašev moravska teorija, predvsem zaradi širokega obsega moravskega besedišča in preostalih jezikovnih prvin, ki jih je prineslo več desetletij filoloških raziskav. Teorija ima s tem trdno znanstveno podlago, ki je primanjkuje v preostalih predlaganih teorijah.

Viri in literatura

Kratice

KMC – Karoli Magni capitularia
 Lex Dei – Mosaicarum et romanarum legum collation
 MGH – Monumenta Germaniae Historica
 MMFH – Magnae Moraviae fontes historici
 NP – Novgorodski prepis
 RNP – Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum
 UP – Ustjuški prepis
 ZSL – Zakon sodni ljudem

Viri

Ansegisi abbatis capitularium collectio, ed. Alfred Boretius, MGH, Leges II, Capitularia regum Francorum 1 (Hanover, 1883), str. 397–450.
 Benedicti Capitularia, ed. Georg Heinrich Pertz, MGH, vol. 4., Leges II/2 (Hanover, 1837), str. 41–158.
 Codex Iustinianus, ed. Paul Krüger, Corpus Iuris Civilis, Vol. 2 (Berlin, 1877).
 Ekloga. Bizantijskij zakonodatel'nyj svod VIII veka, prev. J. E. Lipšic, Nauka (Moskva, 1965).
 Karoli Magni capitularia, ed. Georg Heinrich Pertz, MGH, Vol. 3, Leges 1 (Hanover, 1835), str. 32–193.

¹⁶⁵ Grafenauer je za filološki pristop menil, da se nanaša na obe teoriji, *Slovansko-nemška borba*, str. 71. Stanje raziskav o morebitnih razlikah med panonizmi in moravizmi v Nikolovski, *Jezikovna osnova*, 177–178.

- Leges Alamannorum, ed. K. Lehmann, MGH, Legum sectio 1. Legum Nationum Germanicarum 5/1 (Hanover, 1966), str. 62–157
- Leges Ludowici Pii imperatoris, Liber legis Langobardorum Papiensis, ed. Alfredo Boretio, MGH (ed. Georg Heinrich Pertz), Legum 4 (Hanover, 1868), str. 522–540
- Lex Baiwariorum, ed. Ernst Schwind, MGH, Legum sectio I. Legum Nationum Germanicarum 5/2 (Hannover, 1926), str. 267–473.
- Mosaicarum et romanarum legum collation. With introduction, facsimile and transcription of the Berlin codex, translation, notes ad appendices, ed. Moses Hyamson, Oxford University Press (London, 1913).
- Pippini principis capitulare Sussionense 744, ed. Alfred Boretius, MGH, Leges II, Capitularia regum Francorum 1 (Hanover, 1883), str. 28–30.
- Responsa Nicolai Papae I. ad Consulta Bulgarorum, ed. Ernst Perels, MGH, Vol. 6, Epistolae Karolini aevi 4, Nicolai I. papae epistolae (Berlin, 1925), str. 568–600.
- Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes: consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae borussicae, ed. T. Mommsen in P. Meyer. Vol. 1, del. 1 (Berlin, 1905).
- Zakon sodni ljudem, ed. Stefan S. Bobčev, Starob“lgarski pravni pametnici, Prvi del (Sofija, 1903), str. 171–176.
- Zakon sodni ljudem, Novgorodski in Ustjuški prepis, ed. M. N. Tihomirov, Zakon Sudnyj ljudem: Kratkoj redakcii, Nauk SSSR (Moskva, 1961), str. 35–40 in 47–54.
- Zakon sodni ljudem, Ustjuški prepis, ed. Josef Vašica, Magnae Moraviae Fontes Historici, IV. Leges – Textus iuridici - Supplementum (Brno, 1971), str. 178–195.
- Žitje Konstantina, ed. France Grivec, Žitja Konstantina in Metodija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (Ljubljana, 1951).

Literatura

- Mihail Nikolov Andrejev, Javljaetsja li »Zakon soudnyj ljud‘m«« drevnebolgarskim juridičeskim pamjatnikom?, v: *Slavjanskij arhiv: sbornik statej i materialov* (1959), str. 3–22.
- Mihail Nikolov Andrejev, Novi proučvanija i novi teorii otnosno proizhoda na Zakon“ soudnyj ljud‘m“, v: *Godišnik na Sofijskija universitet, juridičeski fakultet*, št. 55 (Sofija, 1964), str. 27–83.
- Paolo Angelini, Sur la nature du Zakon Sudnyj Ljudem et l‘influence du droit criminel byzantin, v: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, Vol. 132, št. 1 (2015), str. 484–498.
- Dimitar Apasijev, Zakon sudnyj ljudjam Pervyj staroslavjanskij pravovoj pamjatnik, v: *Izdanie vseslavjanskogo Sojuza. Vsemirnaja zadača slavjanstva. Trudy jubilejnogo vseslavjanskogo s“ezda. 26 mar – 3 junija 2017*, Vseslavjanskij Sojuz Russkaja civilizacija (Moskva, 2017), str. 538–544.
- Alexander Avenarius, *Die byzantinische Kultur und die Slawen. Zum Problem der Rezeption und Transformation (6. bis 12. Jahrhundert)* (VIÖG 35, Wien-München, 2000).
- Metod Benedik, Brata Ciril in Metod, knez Kocelj, v: *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov* (Celje, 2016), str. 156–174.
- Ivan Biliarski, The first article of the code „Zakon sudnyj ljudem“ and the legal legacy of sts Cyril and Methodius and their Moravian mission, v: *The Cyril and Methodius mission and Europe*, ed. Pavel Kouril et al. (Brno, 2014), str. 216–226.
- Grigorij Mihajlovič D‘jačenko, *Polnyj cerkovnoslavjanskij slovar‘* (Moskva, 1900).
- Horace W. Dewey in Ann M. Kleimola, *Zakon sudnyj ljudem (Court Law for the People)*, Michigan Slavic Materials, št. 14 (Michigan, 1977).

- Venelin Jordanov Ganev, *Zakon soudnyj ljud'm*“. *Pravno-istoričeski i pravno-analitični proučvanija* (Sofija, 1959).
- Johann Carl Ludwig Gieseler, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*. II/1. Četrta, na novo predelana izdaja (Bonn, 1849).
- Bogo Grafenauer, Slovansko-nemška borba za srednje Podonavje v. 9. Stoletju, v: *Hauptmannov zbornik* (Ljubljana, 1966), str. 37–76.
- Franc Grivec, “Zakon Sudnyj” in Clozov Glagolit, v: *Slovo* 3 (1953), str. 84–90.
- Christian Hannick, Die andere Tradition: Byzantinische Einflüsse auf osteuropäische Rechtsquellen, v: *Ernst Eichler/Heiner Lück (Hg.), Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht* (Berlin, 2008).
- Lubomira Havlikova, Receptce Byzantskych pravnich pamatek ve slovanskem, zejmena velkomoravskem prostredi (reflexe v česke pravni historii), v: *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Monografia príspevkov z medzinárodnej konferencii Nitra, 3 júl 2007. Nitra, 2007, str. 76–93.
- Janko Hristov, Njakoi beležki k“m Zakon za s“dene na horata i robstvoto v novopokr“stena B“lgarija, v: *Studia Iuridico-Historica*, št. 1 (2012), str. 18–23.
- Kirill Aleksandrovič Maksimovič, Drevnejšij pamjatnik slavjanskogo prava »Zakon sudnyj ljudem«: kompozicija, prevodčeskaja tehnika, problema avtorstva, v: *Vizantijskij Vremennik*, Vol. 61, št. 86 (2002), str. 24–37.
- Kirill Aleksandrovič Maksimovič, Moravizmy v drevnerusskom knižnom jazyke: ST-SL. * Къмътъ, DR.-RUS. Кметъ, v: *Russian Linguistics*, Vol. 28, št. 1 (2004), str. 109–123.
- Kirill Aleksandrovič Maksimovič, *Zakon “ soudnyj ljud'm” Istočnikovedčeskie i lingvističeskie aspekty issledovanija slavjanskogo juridičeskogo pamjatnika* (Moskva, 2004).
- Kirill Aleksandrovič Maksimovič, »Zakon sudnyj ljudem« v Pečatnoj kormčej 1653 g. (k izučeniju receptii Mefodievskogo nasledija v Drevnej Rusi), v: *Vizantijskij vremennik*, št. 64(89), (2005), str. 189–197.
- Simon Malmenvall, Beseda o postavi in milosti metropolita Hilarijona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijevski Rusiji, v: *Zgodovinski časopis*, letnik 71, št. 3-4 (2017), str. 8–29.
- Franc Miklošič, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum: emendatum auctum* (Dunaj, 1862–1865).
- Leonid Vasiljevič Milov, Novo issledovanie o Zakone Sudnom ljudem, v: *Slavjanskij arhiv: sbornik statej i materialov* (1961), str. 51–63.
- Desislava Najdenova, Cyrillo-Methodian Juridical Heritage in Mediaeval Bulgaria, v: *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda. Monografia príspevkov z medzinárodnej konferencii Nitra, 3 júl 2007*, str. 76–93.
- Desislava Najdenova, “Pravnite pametnici v P”rvoto b”lgarsko carstvo”, v: *Istoričesko b”deščje* 9: 1-2 (2005), str. 136–163.
- Dragan Nikolič, Zakon sudnji ljudem – najstariji slovenski pravni zbornik, v: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, št. 63 (2012), str. 29–38.
- Gjoko Nikolovski, *Jezikovna osnova stare cerkvene slovanščine*, Doktorska disertacija, 2016.
- Kiril Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture. (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1500)*, (Leiden in Boston 2008).
- Christina Pospel, Authors and recipients of Carolingian capitularies, 779–829, v: *Texts and Identities in the Early Middle Ages*, ed. R. Corradini, C. Pospel, R. Meens in P. Shaw, FGM 13 (Dunaj, 2006), str. 253–76.
- Vladimir Prochazka, „Le Zakon“ sudnyj' ljud'm“ et al Grande Moravia.“, v: *Byzantinoslavica* 28 (1967), str. 359–375.

- Vladimir Prochazka, „Le Zakon“ sudnyj‘ ljud‘m“ et al Grande Moravia.“, v: *Byzantinoslavica* 29 (1968), str. 112–150.
- Ljudmila Ivanovna Rodevič, Vidok, posluh, svidelcel: Evoljucija teoretiko-pravovoyh vzgljadov, v: *Nauka, Teorija, Praktika*, 1 (2006), str. 32–35.
- Heinrich Felix Schmid, Kaiser Konstantins Gesetz, v: *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft*, vol. 83, št. 12 (December, 1962), str. 1139–1140.
- Heinrich Felix Schmid, La legislazione bizantina e la pratica giudiziaria occidentale nel piu antico codice slavo, v: *Atti del congresso internazionale di diritto romano e di storia del diritto* (27-28-29.IX.1948) (Milan 1953), str. 398–403.
- Aleksej Ivanovič Sobolevski, Cerkovnoslavjanske teksty moravskogo proishozhdenija, v: *Russkij fillogičeskij vestnik*, št. 43 (1900), str. 150–217.
- Trajan Stojanovič, *Balkan Worlds, The First and Last Europe* (New York, 1994).
- Nikolaj Semjonovič Suvorov, *K voprosu o zapadnom vlijanii na drevnerusskoe pravo: Po povodu knigi prof. A. S. Pavlova "Mnime sledy katoličeskogo vlijanija v drevnejših pamjatnikah jugo-slavjanskogo I russkogo cerkovnogo prava"* (Moskva, 1892).
- Katja Škrubej, »Ritus gentis« Slovanov v vzhodnih Alpah: Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva. (Ljubljana 2002).
- Peter Štih, Ko je Cerkev začela govoriti slovansko. K ozadjem pokristjanjevanja v Karantaniji in Panoniji, v: *Zgodovinski časopis*, letnik 69, št. 1-2, str. 8–40.
- Peter Štih, *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: Osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. Stoletja*. (Ljubljana 2001).
- Mihail Nikolajevič Tihomirov, *Zakon Sudnyj ljudem: Kratkaj redakcii*. Nauk SSSR (Moskva, 1961).
- Mihail Nikolajevič Tihomirov, *Zakon Sudnyj ljudem: Prostrannoj i svodnoj redakcii*. Nauk SSSR (Moskva, 1961).
- Sergej Viktorovič Troicki, Sv. Mefodij kak Slavjanskij zakonodatel’, v: *Bogoslovskie trudi* 2, str. 83–141 (1961).
- Josef Vašica, Origine Cyrillo-Méthodienne du plus ancien Code Slave dit ‚Zakon sudnyj ljudem‘, v: *Byzantinoslavica*, št. 12 (1951), str. 154–174.
- Josef Vašica, „Jazyková povaha Zákona sudného ljudem.“, v: *Slavia: Časopis pro slovanskou filologii*, št. 27 (1958), str. 521–37.
- Josef Vašica, »K otázce původu Zákona sudného ljudem.«, v: *Slavia: Časopis pro slovanskou filologii*, št. 18 (1960), str. 1–19.
- Josef Vašica, *Literární památky epochy velkomoravské: 863–885* (Praga, 1996).
- Josef Vašica, »Законъ судnyi ljudьmъ – Soudni Zákonik pro lid«, v: *Magnae Moraviae Fontes Historici*, IV. Leges – Textus iuridici - Supplementum (Brno, 1971), str. 147–198.
- Sergij Vilfan, Le tradizioni locali e le influnze ecclesiastiche nel matriomonio in Slovenia e nelle regioni vicine, v: *Il matrimonio nella società altomedievale. Settimane di studio del centro italiano di studi sul’alto medioevo* 24 (Spoleto 1977).
- Sergij Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino* (Ljubljana 1993).

SUMMARY

Court Law for the People and the Question of Its Origin

Nejc Drnovšek

The Court Law for the People or *Zakon Sudnyj Ljudem* (ZSL) is the oldest Slavic legal text, whose origin is placed in the second half of the 9th century. It is preserved in thirteenth- and fourteenth-century Rus' legal collections, the most important being the Novgorod and the Ustyug transcripts. It consists of 32 articles addressing mostly the sphere of penal law. Barring Article 1, which prescribes sanctions for performing pagan rituals, and Article 2, which describes witness hearings in court proceedings, the remaining articles are modelled after the Byzantine code of law *Ecloga*. The model for the first two articles is yet to be identified, which places them to the forefront of research questions that could elucidate the code's origin. Article 1 consists of an address that ascribes the code's authorship to "St Constantine" and of prescribed punishments for engaging in pagan practices. According to the most convincing and contemporary interpretation, Article 1 was written under the influence of the period between the 4th and 6th century, when curtailment of pagan cults was discussed within the Roman Empire. An article in the Justinian Code could have served as a source for Article 1 of the ZSL. Article 2 consists of two paragraphs; they are separated in the Ustyug transcript and stated as two different articles. Both paragraphs describe witness hearings in the court proceedings in order to ensure the presence of credible witnesses and, concurrently, punish and prevent criminal offences such as perjury or false oath. Biblical content can be pointed out as a strong possibility for having served as source material for Article 2; it shares some legal concepts with the ZSL, including the talion principle and "one witness is no witness". The description of witness hearings in Article 2 shares many common features with Germanic law. Frankish and Lombard law, as well as Article 2 of the ZSL, include almost all factors on the basis of which (non-)credibility of a witness can be identified, e.g. honesty, piety, respectability, impartiality towards the accused, prior convictions, and sexual deviation. One of articles from Louis the Pious' preserved codes that describes these factors is cognate with a part of Article 2 of ZSL. Bearing in mind other details, such as the prince's role in the witness hearing process, it seems plausible that the author of ZSL modelled Article 2 after Germanic law.

Two theories attempting to answer the question in which Slavic state formation the ZSL could have been produced dominate the contemporary historiography. The Bulgarian theory boasts the longest and richest research tradition and is proposed, first and foremost, by legal historians who explored the code's legal aspect and historical circumstances in the First Bulgarian Empire. According to an older theory, the ZSL is an Old Bulgarian legal document that was produced out of necessity in the period of the Bulgarian khan Boris I, soon after 865. *Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars* (*Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*), which Boris received as guidelines for organizing the Bulgarian society, could have served as source material. This interpretation has had a dubious reputation in contemporary historiography, mostly because of lack of any content-related links between *The Responses of Pope Nicholas* and the ZSL. According to a modern version of the Bulgarian theory, the code was penned by one or more Methodius' disciples who were expelled from Great Moravia after their teacher's death and found refuge with Boris I.

The Moravian theory is prominent as well; it rests firmly on the philological approach and linguistic comparison of the ZSL with other Old Slavonic sources. This theory gained international prominence when the Czech philologist and historian Josef Vařica identified similarities between the ZSL and other documents produced in ninth-century Great Moravia. The search and identification of Moravisms has ever since been one of the central aspects of research of proponents of the Moravian theory. The year 862, when the Moravian prince Rastislav asked the Byzantine emperor Michael to send him a teacher of the Christian faith, is most often referred to as the historical background. The emperor sent Cyril and Methodius, who could have written the ZSL in Great Moravia. This would imply that the code was produced between 863 and 867,

during the Moravian mission of the brothers from Thessaloniki, or, if it was penned only by Methodius, in the period of his return to Moravia after 873.

The third theory, a less prominent one, is significant for the Slovene space; namely, the Pannonian theory places the code's origin to Lower Pannonia. It was introduced by the Slavacist and historian Heinrich Felix Schmid, who identified mixed courts in Article 2, whose members included both secular and ecclesiastical representatives, as well as synodical witnesses. Claiming that both legal terms are part of the judicial proceedings in Carolingian and Bavarian judicial law, he put forward Bavarian law as a source for Articles 1 and 2. The code would thus be penned by Methodius in Lower Pannonia in the court of and under the auspices of Kocel. Schmid's position was in Slovene historiography popularized by Sergij Vilfan and Bogo Grafenauer. The latter also formulated an in-depth argumentation in favour of the Pannonian theory, defending it as the most convincing one. This theory was subject to severe criticism of the international historiography and is at present perceived as lacking in critical approach.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1-289